

PAVLE ROGIC

NASELJENOST VELEBITSKE PRIMORSKE PADINE KROZ HISTORIJU

I

Geografski položaj. Planina Velebit, koja se pruža od vratničkog sedla na sjeveru, u pravcu sjeverozapad—jugoistok, do doline Zrmanje na jugu, u dužini od 145 km i prosječnoj širini od 14—20 km, čini visoku barijeru između mora i ličke visoravni. S primorske strane to je karakteristično kraško područje sa relativno niskim strminama prema moru, a visokim, često vrlo oštrim strminama prema zaleđu, koje se na mjestima poput golemih stepenica («podova») dižu sredinom velebitskog masiva. Gledajući na ovo krševito područje s mora ili s otoka Prvića, koji leži na suprotnoj strani velebitskog kanala, udara u oči veliki broj bregova, kukova, glavica i glavičica raznih i katkada čudnovatih oblika, svjetlije i tamnije boje prema svom petrografskom sastavu, i sav taj konglomerat i ta golema mrežasta plastika prelazi stepenasto u glavni planinski greben, pokriven šumom, sa nizom strmih vrhova, koji sežu do 1700 m visine. Između tih mnogobrojnih vrhova i glavica nalaze se zatvorene ili žljebaste, dublje ili pliće, uvale, drage, doline, u koje je kiša i vrijeme sprala i nataložila crvenicu zemlju, koja je bila od presudne važnosti za život naselja u tom krševitom kraju.

Oskudica vode bila je oduvijek ovdje najveći problem. Ona nije posljedica nedovoljnih padalina, nego je rezultat vapnenačkog sastava velebitskog masiva i bure, suhog i hladnog kopnenog vjetra, glavnog faktora klime velebitskog primorja. Suprotno tome, kroz podzemlje velebitskog krša teče obilje vode koja izbija na morskome dnu u mnogobrojnim vrućama, od kojih su vidljive na površini mora samo one koje se nalaze u plićim dijelovima mora.

Sastav tla i klimatski uvjeti ogledaju se i u biljnom pokrovu ili vegetaciji toga kraja. Biljni pokrov morao se prilagoditi sušnoj klimi, često oštrim kolebanjima temperature i mehaničkom utjecaju bure, pa su se uslijed toga razvile i naročite osobine koje daju svoj posebni izgled velebitskom pejzažu.

Zbog oštih visinskih razlika na relativno vrlo uskom prostoru izdvajaju se tri vegetacijska pojasa: najniži uz more, srednji i visokoplaninski. Svaki od njih razvio je određene biljne vrste koje se ogledaju i u njegovu izgledu.

Najveći prostor uz more zauzima golo kamenje. U sivom i jednoličnom kamenjaru iskaču svojim zelenilom male površine obradive zemlje, često sa stepe-

nastim »redinama«, razbacane bez reda na sve strane, više ili manje udaljene od naselja i ograđene suhim zidom. U tim ogradama na rubovima malih travnjaka ističe se jasen, grab, drijen ili klen, rjeđe hrast, kao škrti elementi vegetacije. Od mediteranskih vrsta zastupana je najčešće česvina u obliku guste šikare i zelenila. Tu i tamo javlja se i osamljena maslina, koja se u okolici obalskog naselja Klade razmnožila, stvarajući sporadične maslinike. Izrazitih predstavnika mediteranskih vrsti, kao što su čempres, lovor i planika nema, oni se pojedinačno uzgajaju samo uz kuće. Izvan kamenih ograda glavna je biljka »drača i šmrika«, koje su neobično otporne prema suši i buri. Među travama i niskim busenjem ističe se kadulja i »vrisak«, koji u cvatnji udara u oči svojom plavkastom bojom i ispunja zrak ugodnim mirisom.

U srednjem pojasu dominira crni bor. Njega sade u branjevinama ili plantažama, a raste i samoniklo, pa se na mjestima spušta i do samoga mora. On se najbolje prilagodio klimatskim prilikama ovoga kraja i njegovu razvoju ne smeta ni plitko vapnenačko tlo, ni suša, ni bura. Na burnim proplancima, odolijevajući snažnim naletima bure, njegova je krošnja često dobila čudne i neobične oblike, sa sjeverne strane zakržljala, a razvijena i okrenuta sasvim u pravcu bure. Veći i manji šumarci crnoga bora čine sa svojim tamnim, intenzivnim zelenilom ugodan kontrast sivom i jednoličnom kamenjaru i daju živopisan izgled pejzažu sjevernog Velebita, naročito u okolini Jurjeva.

U visokoplaninskom pojasu, na visini iznad 800 m, prostrane površine pokrivene su uglavnom bukvom, u obliku guste šikare i visoke šume, isprekidane sporadički travnjacima (»rudinama«) koji služe kao pašnjaci.

U tom kraju bez obradive zemlje i vode, gdje su klimatske promjene nagle i oštre, potrebna je bila izvanredna marljivost i ustrajnost čovjekova da se stvore uvjeti za ljudski život. Od prvoga dana kako se čovjek našao u tom krševitom kraju, morao je napregnuti svu snagu da krčenjem stvori zemlju. Mnogobrojne gomile kamenja (»gromače«) u kamenim ogradama i izvan njih i danas su živi svjedoci uz kakav napor i trud je primorski čovjek toga kraja dolazio do ono malo obradive zemlje, bez koje je život bio nemoguć. Bilo je i takvih slučajeva da se zemlja prenosila u vrećama da bi se mogla zasadi loza i stvoriti vinograd. Čovjek je ovdje u pravom smislu morao izvlačiti svoju egzistenciju iz škrte prirode.

Prometna povezanost naselja velebitske primorske padine sa vanjskim svijetom vršila se oduvijek morskim putem, jer kopnenih saobraćajnica nije bilo ili su bile u takvom stanju da se njima mogao odvijati samo pješački saobraćaj. To je i glavni razlog što se na području velebitske primorske padine, isključivši dakako grad Senj, razvila uglavnom četiri važnija obalska naselja, koja su za svoju neposrednu okolinu bili administrativno i privredno središte. To su naselja u pravcu sjever—jug: Jurjevo, Jablanac, Karlobag i Obrovac. Nas ovdje zanima samo sjeverni dio ove padine koji je oduvijek gravitirao prema Senju kao svom administrativnom, privrednom i kulturnom središtu, a to su prema ranijoj administrativnoj razdiobi područja bivše općine Sv. Juraj i Jablanac, na čijem području prema najnovijoj administrativno-teritorijalnoj podjeli postoje mjesni odbori Krivi put, Vratnik, Jurjevo, Krasno i Jablanac.

Naseljenost tog područja karakteriziraju mnogobrojni zaseoci koji su udaljeni među sobom od 1—6 km i povučeni od mora u unutrašnjost, ponajviše u srednjem vegetacionom pojasu, jer uz obalu prevladava goli kamen. Tu razbijenost i razbacanost naselja izazvala je priroda, jer je za naselje trebalo tražiti u prvom redu mjesto koje nije na udarcu bure.

Prizemne kamene kuće u naseljima, pokrivene do pred prvi svjetski rat gotovo redovno šimlom, sa stajama koje su često produženje same kuće (ili ako je kuća s donje strane bila »na pod«, staja je ispod ljudskog stana) obično su bez dvorišta i bez gospodarskih zgrada. Obradivo zemljište, dobiveno krčenjem, nalazilo se razbacano u obliku malih ograđenih površina u većoj ili manjoj udaljenosti od samoga naselja.

Stanovnici su se bavili od starine poljoprivredom i stočarstvom. Tanka zemlja krških uvala i draga bila je slaba osnova za poljoprivredu. Posjedi su mali i razbacani, često prilično udaljeni jedan od drugoga, i zbog toga je obradivanje zemlje bilo teško. Suša i ljetna žega ugrožavale su žetvu koja je bila ponajviše slaba i nedovoljna.

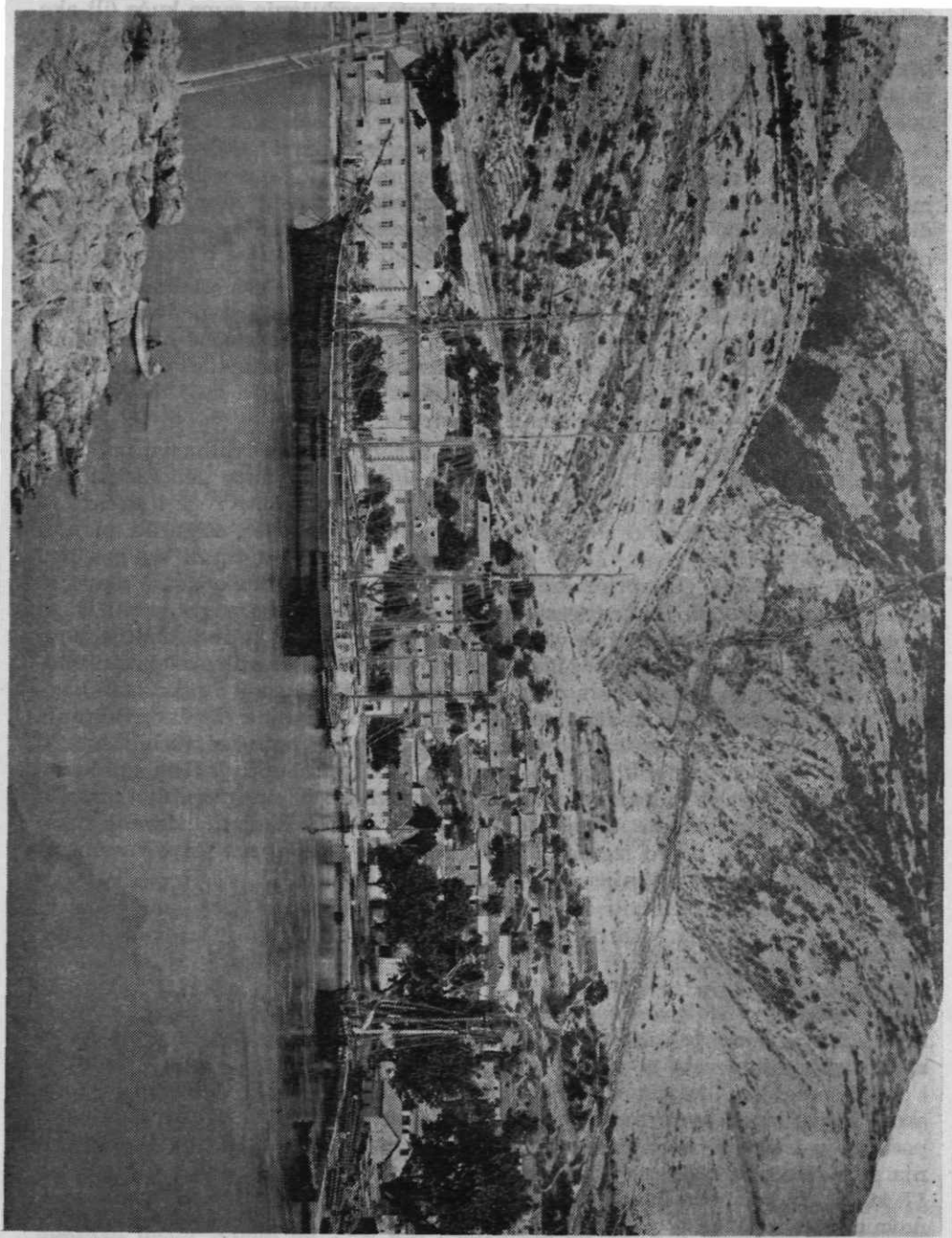
U stočarstvu je najviše zastupana ovca i koza (od 1955. zakonom zabranjena), zatim govedo, mazga, magarac i konj. Malo prostranstvo livada i pašnjaka i česte sušne godine oduvijek su bile uzrok nestašice stočne hrane, pa se ona vrlo često morala kupovati. Istina, nestašica se ublažavala »brstom« ili »grmom«, koji se dobivao kljaštrenjem jasenovih, klenovih i grabovih krošanja, ali se time nije mogla podmiriti potreba.

Sve je to nužno izazivalo da je ovo u prvom početku isključivo poljoprivredno i stočarsko stanovništvo, kad su počele pristizati nove generacije, moralo tražiti novu životnu orijentaciju, jer se od same poljoprivrede i stočarstva nije moglo živjeti. Moralo se naći novo zanimanje koje će osigurati prijeko potrebne priloge za život. Žene, djeca i starci morali su ostati na posjedu, obavljati dobar dio poljoprivrednih poslova i preuzeti gotovo svu brigu oko stoke, da bi sposobna muška (često i ženska) radna snaga mogla raditi izvan svoga posjeda. Taj rad pružale su bukove i jelove šume kojima obiluje unutrašnja, lička strana velebitskog masiva. Plansko iskorišćivanje velebitskih šuma u trgovačke svrhe počinje u drugoj polovici 18. st. i ostaje do danas najvažniji faktor u ekonomici naselja velebitske primorske padine. To iskorišćivanje tražilo je oduvijek mnogo radne snage, u prvom redu potrebni su bili šumski i pilanski radnici, zatim kirijaši koji su izvlačili izrađenu drvenu građu na cestu i vozili je dalje u obalska pristaništa Jurjevo i Stinicu, i naposljetku lučki radnici koji su u lukama tovarili drvo u brodove. Najveći dio drvene mase velebitskih šuma, i pored izgradnje ličke željeznice, gravitirao je prema moru, jer je to bilo i brže i jeftinije.

II

Najstariji historijski podaci. Kao što je priroda velebitskog primorja škrta i štura, takva je i njegova historija. Taj kraj bio je oduvijek izvan historijskih zbivanja i zato o njemu ima vrlo malo pisanih spomenika. Međutim, i ovdje su se, kao što je to bilo i na cijeloj jadranskoj obali, u dugom historijskom hodu izmjenjivali narodi, ostavljajući sitne ili krupne tragove o svome postojanju i životu. Radi preglednosti mogli bismo podijeliti historijska zbivanja na ovom području u dva razdoblja: prvo, od najranijeg doba do polovice 17. st., tj. do vremena kad je ovo područje ostalo pusto, jer su ga njegovi stanovnici, zbog opasnosti od turskih provala, napustili, i drugo, od polovice 17. st., kad su se novi stanovnici počeli naseljavati, do danas.

Arheologija i ovdje pruža prva svjedočanstva o naseljenosti ovoga kraja u predrimsko doba. Tabula Peutingeriana i Ptolomejeva karta među obalskim

Sl. 8. — Jurjevo početkom 20. st.

naseljima južno od Senja (stare Senije) do dalmatinske obale bilježe i imena Lopsica (današnje Jurjevo), Ortopula¹ (Stinica) i Scrisa (današnji Karlobag). Arheološki predmeti iskopani na Klačenicu iznad Zavrtnice kod Jablanca svjedoče da je tu postojalo naselje i u predrimsko doba.²

Za današnje Jurjevo misli se, po predmetima nađenim u grobovima, da je bilo naseljeno već u 4. st. pr. n. e. i da se to naselje zvalo Alopsi, kako se spominje u Pseudoskilakovu Periplusu.³ Nađeno je i raznih predmeta, koje su stari Rimljani stavljali u grobove pokojnika, zatim novac i jedan nadgrobni spomenik sa reljefima koji prikazuju Erosa kako raskriljenih krila jaše na delfinu.⁴ Sve to svjedoči da je u rimsko doba prije i poslije naše ere postojalo ovdje naselje. I u Krasnu, pored današnje crkve, nađeni su tragovi rimske kulture.⁵ Duž obale od Senja prema Dalmaciji nisu nađeni ostaci rimske ceste, pa se prema tome može zaključiti da su sva naselja u podvelebitskom primorju u rimsko doba bila od manje važnosti.

O naseljenosti primorske velebitske padine u srednjem vijeku ima potvrda direktnih i indirektnih. Po Klaiću⁶ Sv. Juraj (današnje Jurjevo) dobilo je ime po crkvi koja se već oko god. 1184. spominje kao »ecclesia sancti Georgii«. Tu je crkvu zajedno s gradom poklonio templarskom redu kralj Bela III i splitski biskup Petar, kako se vidi iz isprave od god. 1209. Da je uz crkvu bio i samostan, vidi se iz vijesti od god. 1248. koja kaže kako su templari za tatarske provale bijegli u Bašku na otoku Krku »ex monasterio s. Georgii«.

Na području bivše općine Sv. Juraj nalazi se uz more nedaleko od Senja i uvala Spasovac, koja je dobila ime po pavlinskom samostanu Sv. Spasa (Sancti Salvatoris). Samostan se spominje u ispravama od god. 1375, 1381 i 1495. U ovoj posljednjoj stoji da se crkva nalazi »na brigu mora v drazi ka se zove Ljubotina«. To se ime nije sačuvalo.⁷

U suprotnom pravcu, u udaljenosti od Jurjeva otprilike dva kilometra, ušlo je more duboko u kopno tvoreći dragu Žernovnicu. Na kopnu, nedaleko od mora, izbija iz zemlje jaki izvor vode koji se kao potok ulijeva u more. Misli se da je to potok Tedanij koji se spominje u Ptolomeja.⁸ Od starine već vodena snaga toga potoka upotrebljavala se za tjeranje mlina i po tome je čitava draga i dobila svoje ime Žernovnica, Malin, Malinica. Ime Žernovnica spominje se u ispravi bana Stjepana iz god. 1251. kao granica dokle je dopiralo zemljište novosnovanog Jablanca (isp. malo dalje). Žernovnica je dugo vremena bila u posjedu senjske patricijske obitelji Homolić, kako saznajemo iz reskripta dvorskog ratnog savjeta u Beču od 19. siječnja 1757, kojim se naređuje da general Petazi zaštiti obitelj Homolić u Senju, kojoj je Otočka regimenta osporavala pravo na posjed Žernovnice. Žernovnicu je obitelj Homolić dobila od cara Leopolda 1660, a to je pravo potvrđeno 1691.⁹ Da je Žernovnica bila u posjedu obitelji Homolić, dokazuje i jedan tesani kamen, vjerojatno iz prednjeg zida kuće, na kome je uklesano ime Homolić. Kamen je našao sadašnji vlasnik Žernovnice Nikola Modrić u jednom starom zidu. Od obitelji Homolić prešla je Žernovnica, možda kupnjom ili ženidbom, u posjed stare senjske obitelji Carina, a od ove u posjed obitelji Vidmar u Jurjevu.

Prvi spomen o imenu Krasno čini se da je u darovnici kralja Andrije templarima iz god. 1219, u kojoj se navode međe između gatanske i buške župe, pa »Trasena que etiam divisio est inter Busam et Guesche« može biti samo Krasno, jer su se baš tu sastajale međe.¹⁰ U latinskoj ispravi iz god. 1275. spominje se »terra Crazna in parochia Busan«.¹¹ Prvi put u hrvatskoj ispravi spominje se Krasno god. 1493. kad Anž Frankopan dariva samostanu Sv. Jelenc

kod Senja selo Košćice, kojemu se u ispravi određuju međe »od sela rečenoga Kutereva gredući jesu njih mejaši selo Krasno.«¹²

Jablanac se javlja vrlo rano u našim historijskim spomenicima. God. 1179. sklopili su u Jablancu (»in Ablana«) hrvatski župan Maličnik, sin župana Borislava, i njegova braća, u ime svoga plemena koje je imalo stalno sjedište u Bužama, s druge strane Velebita, pogodbu s Rabljanima, prema kojoj su Rabljani dobili pravo pašarenja, obrađivanja zemlje i lova sjeverno i južno od Jablanca, u onom dijelu velebitske primorske padine koji je pripadao plemenu Bužana. Rabljanima se daje i pravo na crkvu Sv. Nikole koju su župani buški sagradili.¹³ Iz činjenice da su Rabljani mogli upotrebljavati pašnjake i imati zemlju u tom dijelu Velebita, moglo bi se zaključiti da je taj kraj u to doba bio rijetko naseljen. Na mjestu današnjeg Jablanca osnovao je ban Stjepan grad (civitate), o čemu postoji isprava, izdana u Bučanima 1251, koja se počinje riječima: »Nos Stephanus banus totius Sclavoniae volumus scire universos, quod nos considerata fortitudine montis Jablanich et inspecta utilitate eiusdem, collocare volumus novam civitatem.« U istoj ispravi određuje ban da se sagradi na vrhuncu istoga brda utvrda (castellum in vertice ipsius montis cum expensa nostra). Novom gradu daju iste povlastice, kao što ih imaju Trogirani, Šibenčani i drugi primorski kraljevski gradovi. Stanovnicima se dopušta da biraju kneza koji mora biti iz kraljeve zemlje, a suci i vijećnici mogu biti i Rabljani koji stanuju u Jablancu. U grad se neće primati neprijatelji Rabljana, a njihovi trgovci nisu dužni plaćati nikakovih daća. Zemlje od Žernovnice do Karlobaga pripadaju stanovnicima Jablanca i protiv njihove volje tuđa stoka na tome zemljištu ne može pasti.¹⁴ Profesor Brunšmid misli da Ablana iz naprijed spomenute isprave i Jablanić u ovoj ispravi nisu identični, nego da bi Ablana mogla biti utvrda na Klačenicu više današnjeg Jablanca, gdje se nalazi i zgrada koja je vjerojatno ranije spomenuta crkvice Sv. Nikole.¹⁵ U 14. st. dolazi do dugotrajnog spora između Rabljana i krčkih knezova Frankopana, kao gospodara Senja, oko prava na upotrebu spomenutih pašnjaka, jer su međe senjskog teritorija dopirale do Stinice kod Jablanca (Confinia civitatis Segnie sunt usque ad Sitinam, versus Scissam, et mons totus est Segnie).¹⁶ Iz te činjenice opet moglo bi se zaključiti da je i broj stanovnika i stoke u tom kraju bio porastao. Porast stanovništva i stoke mogao bi biti u vezi s ekspanzijom Vlaha stočara, koji se tu pojavljuju. U statutu grada Senja izričito se određuje u čl. 161. godišnje kretanje Vlaha u Velebitu tako da se na senjskim pašnjacima mogu zadržavati samo dva dana i dvije noći. (Morowlachi... debet stare per dies duos et totidem noctes super pascuis Senie).¹⁷ U jednom rukopisu, pisanom latinskim jezikom, koji se čuva u Arhivu JAZU (Codex III d 20, str. 77 b), za koji se misli da ga je napisao P. R. Vitezović, spominju se »Morlachi seu Mauro-Valachi, id est nigri Latini«, kao stanovnici Velebita. Isprava iz god. 1433. kojom glavari Vlaha »v Hrvatih« potvrđuju »slobodšćinu« imanju crkve Sv. Ivana na gori Velebitu, sadržava prezimena Vlaha koja nam pružaju vrlo zanimljivu patronimičku građu, iz koje se sigurno može zaključiti da su ti Vlasi bili već potpuno kroatizirani, da su govorili hrvatski i da se sami nazivaju hrvatskim Vlasima. Njihova su prezimena: Tuković, Herendić, Dian Mušković (isp. alb. mušk = mazga i današnje prezime Muškinja), Rubanović, Mulgašić (pohrvaćeno rumunjsko prezime Murgaš, isp. Murgoš kod Vlaha oko Dubrovnika), Sopković, Pravišić, Milunović, Aladinić, Danilović, Bilković, Bekošević, Čeprić.¹⁸ Sa Velebita Vlasi stočari prelaze na otoke Pag i Rab, a poznata kolonizacija Vlaha na Krku ispod Omišlja i u Dubašnici, koju su izvršili Fran-

kopani u 15. st., vremenski se poklapa s ovom ekspanzijom velebitskih Vlaha. Njihova zajednica ili općina u Starigradu (kod Jablanca) spominje se u jednoj ispravi iz god. 1521., u kojoj kralj Ludovik II naređuje »judicibus et toti universitati Walachorum sub castro nostro Ztharigrad« da se moraju pokoravati senjskim kapetanima.¹⁹ Na duži boravak Vlaha u Velebitu upućuju i toponimi Vlaška draga, Kantunište i Katunište (na više mjesta), a možda i Bovan, šumski predjel na dva mjesta u krasanskoj šumariji. Za gustoću stanovništva u velebitskoj padini do 16. st. nema dirktnih svjedočanstava, ali da je taj prostor bio naseljen, da se stanovništvo bavilo stočarstvom i poljoprivredom, da su stočarski proizvodi i drvo bili predmet trgovačke razmjene, to se indirektno može izvesti iz nekih historijskih činjenica toga vremena. Stanovnici Paga trguju s Obrovcem i Bagom u 14. i 15. st.²⁰ Mletačka republika stvara trgovačke ugovore s krčkim knezovima Frankopanima kao gospodarima Senja i s knezovima Kurjakovićima kao gospodarima Krbave i Like, Senj je u to doba bio najvažnija hrvatska luka i u njemu borave mletački trgovci koji su bili zaštićeni posebnim konvencijama, u Senju je tada bilo brodogradilište za koje je potrebna drvena građa mogla dolaziti najvećim dijelom iz velebitskih šuma, preko Senja se tada kao i kasnije izvozilo drvo, žito, meso i koža.²¹ Ono što u jednom izvještaju tvrdi mletački opunomoćenik Matteo Zane da je »Morlakija«, tj. čitava velebitska primorska padina, prije turskih provala, bila naseljena sa 12.000 porodica koje su plaćale 12.000 ugarskih dukata poreza, svakako je pretjerano, ali može služiti kao uporište za tvrdnju da je stanovništvo toga kraja i po tome broju i po svojoj ekonomskoj snazi bilo u to doba u povoljnom stanju.²²

Osvajanje Like i Krbave od Turaka i stvaranjem ličkog sandžaka u prvoj polovici 16. st. imalo je za stanovništvo podvelebitskog primorja teške posljedice. Turska neredovita vojska (martolozii) vršili su često iznenadne pljačkaške ispade u susjedne oblasti, odvođeci narod u ropstvo i pripremajući tako teren redovitoj vojsci. Oštarijski prolaz ili »Stara vrata« otvarao im je put prema Bagu, »Turska vrata« ispod Alana prema Jablancu, a Krasanska duliba i stari prolazi kroz Senjsko bilo: Razvala, Kućišta, Konačišta omogućavali su im da se iznenada pojave u okolici Senja. Tako je 1522. jedna martološka četa iznenadila narod koji se bio skupio na praznik svoga patrona 23. travnja kod crkve u današnjem Jurjevu. Pljačkaški turski odred dočekaao je na povratku hrvatski ban Karlović kod Vrhovina i oslobodio svetojuračko roblje.²³ Još teža katastrofa zadesila je Bag 27. veljače 1524. kada su Turci iznenada napali grad, porušili zidine gradske i povelili sa sobom oko 300 zarobljenika.²⁴

Kao gospodari Like Turci su imali namjeru da zaposjednu velebitsku primorsku padinu, jer im je to područje bilo potrebno kao pasište za njihove ličke koloniste. Krajiškim vlastima u Senju i Karlovcu bile su poznate namjere turske. Na diplomatski protest bečkog dvora kod Porte Turci odgovaraju da je primorska velebitska padina pravno njihov posjed, jer su prava ranijih gospodara Like, knezova Kurjakovića, koji su bili posjednici i srednjeg dijela velebitskih primorskih obronaka, prešla na nove gospodare Like. I u neposrednoj okolici Senja stanje je postajalo sve teže. Turcima je mnogo bilo stalo da se dočepaju Senja, jer im je taj tvrdi grad smetao u njihovim osvajačkim i pljačkaškim pohodima prema zapadu. Zato su često prodirali iz Like spuštajući se do samih senjskih bedema i ugrožavajući sam grad, ili su se prebacivali preko Vratnika u Vinodol robeći i plijeneći tamošnja sela.²⁶ U jednom suvremenom talijanskom rukopisu, napisanom neposredno iza 1621. godine, opisana je opširno

borba koja se vodila uoči Miholja 1580. između Senjana i Turaka na Trbušnjaku, povišenom platou iznad samog Senja, na kome se nalazi i poznata kula Nehaj.²⁷ To je bio i glavni razlog što je general Ivan Lenković počeo graditi kulu Nehaj (1550—1558). On je dao porušiti franjevački samostan Sv. Petar, zadužbinu Frankopana iz 1297., koja se nalazila »extra muros« tek koju stotinu metara udaljenu od Velikih vrata da ne bi Turcima poslužila kao uporište pri osvajanju Senja. Tada je porušen benediktinski samostan Sv. Jurja između Senja i Spasovca (današnje Abatovo). U kako su se teškom položaju nalazili Senjani u prvoj polovici 16. stoljeća, najbolje nam svjedoči poruka koju oni 1531. upućuju generalu Katzianeru moleći što bržu pomoć: Neka zna Vaša Velemožnost da ćemo se, ako prije dolaska neprijatelja ne budemo dobili pomoći, sasvim i bez oklijevanja iseliti daleko iz ovog grada (Quia sciat magnificentia vestra pro certo nos, nisi ante adventum hostium... aliquod subsidium habuerimus, totaliter et omni dubio procul ex hac civitate recessuros esse).²⁸

Ako je takvo stanje bilo u čvrsto utvrđenom Senju, razumljivo je da je u nezaštićenim okolnim naseljima moralo biti nepodnošljivo. Težnja da se sačuva goli život primoravala je stanovnike ovog kraja da napuste svoje ognjište. Oni su to vjerojatno činili postepeno i pojedinačno prelazeći ili u Senj, u kome je bilo već dosta prebjega ili uskoka iz Dalmacije i susjednih otoka (venturini), ili su odlazili u riječko primorje i na susjedne otoke gdje su nalazili sigurnije sklonište. Vršio se isti migracioni proces kao u Dalmaciji, gdje su stanovnici pred turskom opasnošću napuštali svoja ognjišta i preseljavali se na susjedne otoke Brač, Hvar, Korčulu i Vis. Da je prisustvo Turaka u ovom kraju bilo često, svjedoče nam i neki toponimi koje je narod do danas sačuvao. Tako se voda u Lomskoj dulibi i jedna dolina nedaleko od Krasna zovu Begovača, jedna šuma Nadžak-bilo, brijeg između Tuževca i Žuklja Odžino brdo, prolaz ispod Alana više Jablanca Turska vrata, a možda su u vezi s turskim provalama i imena Razboj (šumski predio između Oltara i Krasna) i Razbojište (zaselak ispod Oltara). Ima međutim direktnih svjedočanstava da je taj kraj potkraj 16. i u početku 17. stoljeća bio napušten i pust. Tako mletački sindik G. B. Giustiniano u svom Itinerario iz 1553. ističe tešku ekonomsku situaciju Raba i Paga koju su izazvali događaji na kopnenoj velebitskoj obali. On izrijeком kaže da je »la montagna della Murlachia disabitata per un spazio di cento miglia, cioè da Segna fin ad Obbrovazzo«. Dalje produžuje kako »gli Euscoci, Martolossi et Turchi fanno tanti danni«, pa je kao posljedica toga sasvim nestalo svake trgovačke razmjene između otočana i stanovnika podvelebitskog primorja. Otkako su Turci razorili i opljačkali Karlobag (1524) nestalo je što ubijenih što zarobljenih oko 400 Pažana koji su, radi nabavke drva, prelazili preko kanala u velebitsko primorje. Na povratku s Paga Giustiniano se zbog bure morao iskrcati u Cesarići (Porto Titina) kod Karlobaga pa ponovo konstatira »è una terra disabitata et già ventisei anni minata et distrutta dai Turchi«. U samom mjestu razorena je crkva, a sve su kuće bez krova.²⁹ Pustoš primorske podvelebitske oblasti opisali su na sličan način i drugi mletački činovnici koji su po službenoj dužnosti boravili na Pagu i Rabu.³⁰ Takvo stanje potvrđuju i suvremeni spomenici na hrvatskom i njemačkom jeziku. U Popisu obale i luka morskih od Senja do mletačke međe kod Dračevca 1628. kaže se: Sveti Juraj dobar porat za brode male i velike... i ondi je kloštar i crkva i nikoliko kuć zidanih pustih.³¹ Za Starigrad i Jablanac kaže se u izvještaju senjskog kapetana Herbersteina »bajde öeden Örther Jablanacz und Starigradt«.³²

Na tom području vršio se u toku druge polovice 16. st. pravi mali rat. Uskoci su iz Senja izvodili kombinirane pomorsko-kopnene akcije na taj način što su se iskrcavali u podvelebitskim dragama, ulazili duboko u Velebit i vraćali se plijenom koji su tovarili u svoje male brodice koje su ih čekale uz obalu. Te su akcije imale odjeka i na širem međunarodnom planu. Kad je Venecija 1573. sklopila mir s Turcima, morala se obavezati da će svojom mornaricom sprečavati uskočko četovanje, a to je opet izazvalo nove komplikacije između Austrije i Venecije.

Krajiške vlasti u Senju i Karlovcu nastojale su, u prvom redu zbog strateških razloga, da te puste i pogranične oblasti nasele svojim podanicima.

Do prve seobe Krmpočana iz sjeverne Dalmacije došlo je već 1605. godine. U dogovoru sa grofovima Nikolom i Jurjem Zrinskim preselio je te godine senjski kapetan Danilo Frankol pedesetak porodica iz velikog sela Krmpota (Carampotti) kod Zemunika u Lič kod Fužina. Sačuvana je i prisega ili rota vjernosti koju su ovi Krmpočani 16. lipnja 1605. položili u hreljinskoj crkvi Juliju Čikulinu, kapetanu i gubernatoru Vinodola, kao zastupniku Nikole i Jurja knezova Zrinskih. Prisegu su položili u ime svoje i svih ostalih Damjan Petrović, Toma Skorupović, Toma Marković i Mile Butorić.³³ Sva ta prezimena nalaze se kasnije u maticama svetojuračke župe.

Nešto kasnije (1627) došlo je do druge seobe Krmpočana i tom prilikom prešlo je oko dvadesetak porodica.³⁴

Veliki dio tih Krmpočana, nezadovoljni zbog tlačenja novih gospodara, spustili su se oko 1630. iz Liča prema jugu i stvorili novo naselje, koje je dobilo po njima ime Krmpote. Odatle su se kasnije pojedinačno selili u Senj ili u naselja susjednog podvelebitskog primorja, gdje su se izmiješali s istorodnim doseljenicima koji su se tu naselili izravno iz sjeverne Dalmacije.

Na isti način kao krajiške vlasti postupale su mletačke vojne vlasti na dalmatinskom kopnu i u najjužnijem dijelu podvelebitskog primorja koji je bio pod vlašću Venecije. Ta je akcija bila naročito živa za Kandijskog rata (1645—1669), u kome je cijela Dalmacija od makarskog primorja do Novigrada na sjeveru bila poprište oštih borbi i ratnog pustošenja. Mletačkim vojnim vlastima išlo je u prilog da što više naroda ispod turske vlasti prijeđe na područje njihove vlasti. Oni su na taj način naseljavali pusto zemljište, a s druge strane novi doseljenici davali su mletačkoj vojsci hrabre ratnike. Talijanski suvremeni historičar A. Sertonacco podrobno opisuje jednu takvu seobu koja se imala izvršiti 1645. iz sela Jasenice i Perušića (benkovačkog) na mletačko zemljište. Mletački providur Bernardo Tagliapetra ugovorio je s petoricom opunomoćenika, čija su imena Miloš Smokrović, Petar i Ilija Rukavina, Maras Pasjaković i Nigovasković (mjesto Nigovan) da prijeđu pod mletačku vlast. Oni su se u ime naroda obavezali da će dovesti 1000 duša, među njima 300 sposobnih za oružje, sa 3000 grla krupne stoke i s velikim brojem sitne stoke i da će se naseliti gdje im mletačke vlasti narede. Ta se seoba nije ostvarila, jer su neki Posedarčani, mletački podanici, opljačkali na prolazu nekoliko Jasenićana. i oni su odustali od dalje seobe na veliku žalost providura i samoga Sertonacca, koji zbog toga upućuje teške prijekore nevjernim Posedarčanima.³⁵

Istim Jasenićanima iste godine šalje senjski veliki kapetan Herberstein kao emisare zastavnike Petra Lučića i Vicka Boguta, koji su potajno došli u Jasenicu i Perušić i ugovorili pojedinosti o seobi na zemljište Vojne krajine. Preselilo se svega 60 kuća, među kojima je bilo 300 sposobnih za oružje. Svi su naseljeni u Sv. Jurju i okolici. Novi doseljenici nisu ostali dugo u Sv. Jurju

i okolici. S jedne strane pretjerana strogost u novoj sredini,³⁶ a s druge strane primamljiva obećanja mletačka načiniše da su se ovi doseljenici poslije osam godina (1653) ukrcali s porodicama i stokom na 40 naoružanih mletačkih lađa i Mlečani su ih naselili nešto na otocima Rabu (Lopar) i Pagu, a veći dio na dalmatinskom kopnu između Ljupča i Ražanca.³⁷

Kako je Sv. Juraj ostao ponovo pust i nenaseljen, tadašnji krajiški zapovjednik Herbert Auersperg izdao je instrukcije za novu seobu iz pograničnih dalmatinskih krajeva do koje je došlo 1655.³⁸ Ti su doseljenici preci glavnine današnjeg stanovništva u tom kraju.

Senjski biskup Sebastijan Glavinić u opisu Like i Krbave 1696. kaže da je Jablanac naseljen katoličkim Vlasima iz Krmpota i Sv. Jurja, da ima 96 kuća, 150 za oružje sposobnih ljudi.³⁹ U izvještaju senjskog biskupa M. Brajkovića iz god. 1700, o stanju pastve i popisu župa u senjsko-modruškoj biskupiji stoji: Starigrad: est ecclesia s. Jacobi, destructa a Venetorum subditis, aluntur ibi ad 10 domus Bunyevaczorum. Jablanac: est noviter erecta ecclesia s. Nicolai, alunt ibidem aliquod Bunyevaczorum domus parochum.⁴⁰

Kako je život tekao u tom kraju, otkako su došli novi doseljenici, do našeg doba, nemamo direktnih podataka o tome, ali možemo stvoriti sliku o životu tih doseljenika prema nekim podacima koje crpemo iz naredaba i izvještaja vojnih starješina koji su za vrijeme Vojne krajine vršili vojnu, sudsku i upravnu vlast u tom kraju i iz najstarijih crkvenih matiča pojedinih župa toga kraja.

III

Naselja velebitske padine u vrijeme Vojne krajine. Da bi se uspješnije mogla provesti i organizirati obrana od Turaka, osnovana je 1579. Vojna krajina ili granica, tj. izdvojile su se pogranične oblasti prema turskoj imperiji kao posebno područje, koje je bilo podređeno posebnom režimu austrijskih vojnih vlasti. Uzalud je hrvatski sabor u svakoj prilici tražio da se područje Vojne krajine u Hrvatskoj vrati pod vlast hrvatskog bana. Vojna krajina ostala je kao posebna austrijska pokrajina punih tri stotine godina i tek 1881. sjediniła se ponovno s ostalom Hrvatskom.

God. 1746. dobila je Vojna krajina potpuno vojničko uređenje, podijeljena je u Hrvatskoj na dva generalata, karlovački za hrvatsku i varaždinski za slavonsku krajinu. Dotadašnji kapitanat senjski i gospički prestao je i mjesto njih osnovane su regimente: otočka i lička. Uveden je egzercir, vojnička disciplina, podijeljene su puške i vojničke uniforme mjesto dotadašnjeg domaćeg odijela. U sastav otočke regimente ulazile su kompanije u Sv. Jurju i Jablancu. Službeni jezik u Vojnoj krajini bio je njemački, a vojnik je bio svaki čovjek od 16 do 60 godina. U financijskim poslovima imala je svaka regimenta svoj budžet i svoju blagajnu. Na taj način pretvorila se Vojna krajina u ogroman vojnički tabor na kome se osnivala oružana snaga bivše habsburške carevine.

Pretvaranjem seljaka i stočara u redovne vojnike potpuno se izmijenio njihov način života. Navikli da žive u slobodnoj prirodi, tek što su došli u novu postojbinu, novi doseljenici dođoše pod strogu i bezobzirnu disciplinu i stegu, gdje su bili primorani na razna ograničenja, podavanja i dužnosti na koje nisu bili navikli. Taj preobražaj nije bio ni brz ni lak. Ogorčenje protiv surovog nametanja vojničke discipline očitovala se više puta u oružanom otporu i buni. Možda je najpoznatija buna brinjsko-lička 1746, u kojoj su sudjelovali i senjski

i svetojurački graničari. Poručnik Luketić spasio se jedva pred pobunjenim narodom u Sv. Jurju sklónivši se u crkvu.¹ Buna je bila surovo ugušena i vojni sud u Karlovcu osudio je sve kolovođe bune na smrt, na doživotnu robiju ili na prisilni rad. Među osuđenima na doživotnu robiju nalazio se i Senjanin Mateša Kuhačević, auditor i pjesnik. Poslije 26 godina provedenih u Spielbergu iznad Brna i Schlossbergu u Grazu pomilovan je i pušten na slobodu, ali je izmučen od dugotrajnog tamnovanja iste godine umro.

Teška srca morale su se primati stroge administrativne mjere kojima se ograničavala sloboda primorskih graničara. Tako se god. 1764. naređuje da se lov tuna i skuša daje u zakup,² da manje popravke na erarskim zgradama moraju domaći stanovnici besplatno vršiti,² da pravo na lov i ribolov dobivaju oficiri na terenu svoje kompanije uz zakupninu od 16 for. na godinu,³ u listopadu iste godine uvodi se taksa po svinjčetu od 12 krajcara za žirenje,⁴ a u prosincu se strogo naređuje da nitko ne smije loviti ni ribariti u zakupljenom prostoru osim zakupnika i da se svaki krivolovac kažnjava za prvi put novčanom kaznom od 25 for., drugi put sa pedeset šiba, a treći put upućuje se na prisiljan rad (Schanzarbeit).⁴ God. 1780. naređuje se da lugari jedne regimente moraju na godinu ubiti šest vukova, a svaka dva zaseoka po jednoga,⁵ iduće godine zabranjuje se pucanje pri svadbama, čak i slijepim mecima,⁶ a 1783. zabranjuje se zvonjava pred oluju.⁷

Koliko je pored vojničke strogosti bilo samovolje i bezobzirnosti nižih vojnih starješina, najbolje svjedoče naredbe viših vojnih vlasti. Tako Generalat u Karlovcu 13. lipnja 1757. izdaje strogu zapovijest protiv zloupotrebe podvoza, jer se — kako se u zapovijesti kaže — svaka žena običnog mušketaira služila besplatnim podvozom,⁸ a 9. veljače 1768. obavještava regimentu u Otočcu da će jedna komisija običi sve kompanije vodeći istragu o zlostavljanju i ugnjetavanju graničara od strane vojnih starješina.⁹ U godini 1776. ukida se zloglasna tortura i preporučuje se umjerenost pri kažnjavanju batinanjem,¹⁰ a 1786. naređuje se da popis rabote ne smiju vršiti subalterni oficiri, nego samo pukovnik ili jedan od štabnih oficira.¹¹

Međutim, vojne vlasti su brzo uvidjele da će Vojna krajina ili granica biti izvor oružane snage tadašnje Monarhije samo tada ako se i materijalni položaj graničara podigne. Ekonomsko stanje stanovnika na području triju primorskih kompanija, svetojuračke, jablanačke i ledeničke, bilo je teško, jer su to bili pasivni krajevi bez dovoljno obradive zemlje i često su zbog suše bili izvrgnuti najvećoj oskudici i gladi. Godine 1768. bila je tako velika suša da su primorski stanovnici brali klekinje i njima se hranili, a stoku su morali prodati jer je nisu imali čime hraniti.¹² Slaba i nerodna godina bila je i 1748. godine. U mjesecu svibnju pao je snijeg do mora, a poslije toga cijelo ljeto vladala je suša i prava žega. Tek 15. kolovoza pala je prva kiša, a odmah zatim snijeg, zbog čega je pocrkalo mnogo stoke.¹³ Regimenta je morala stoga stvarati u središtu kompanije žitne magazine iz kojih se u sušnim i gladnim godinama davalo graničarima žito.

Poslije austrijsko-pruskog rata 1765. poduzima se u Vojnoj krajini niz mjera za podizanje ekonomskog stanja krajiškog stanovništva.

Te su težnje vojnih vlasti bez sumnje bile i rezultat tadašnjih racionalističkih ideja u zapadnoj Evropi. Austrijski vladar u to vrijeme bio je Josip II, najprije kao suvladar svoje matere Marije Terezije, a poslije njene smrti od 1780—1790. kao samovladar. On je želio preporoditi staru i učmalu Austriju. Primjenjujući tada napredne filozofske i racionalističke ideje htio je svoju

državu povesti putem ekonomskog i duhovnog napretka, a to će se ostvariti razvijanjem unutrašnje i vanjske trgovine, građenjem cesta, unapređenjem radnosti, unošenjem čovječnosti u zakone i širenjem prosvjete u široke narodne slojeve. Njegove težnje ogledaju se i u tadašnjoj književnosti, pa su u književnim historijama i dobile po njemu ime »josefinizam«.

Poznato je da je tada u Slavoniji predstavnik te struje u književnosti bio baš krajiški oficir Matija Reljković, koji se vratio iz pruskog zarobljeništva, i u svom glavnom djelu »Satiru« nastojao usaditi nove ideje svojim krajišnicima.

Vojnički razlozi tražili su u prvom redu da se u ovom krševitom kraju omogući kopneni saobraćaj. Potrebno je bilo stoga da se izgrade neke saobraćajnice koje će vezati veća obalska naselja. Trgovački razlozi opet zahtijevali su da se povežu primorske luke sa šumovitim zaleđem, naročito otkako je Vojna krajina počela s iskorišćivanjem velebitskih šuma. Tako je Generalat izdao zapovijest da se 27. listopada 1762. nađu u Karlovcu seoski knezovi i starješine radi dogovora o gradnji ceste Karlovac—Senj preko Kapele. U istoj zapovijesti objavljuje se narodu da će nadnica za radni dan iznositi 9 krajcara, a za kola sa parom volova 24 krajcare.¹⁴ 1780. naređuje se produženje vlake u Stinicu s time da bude upotrebljiva za kola.¹⁵ Generalna komanda u Karlovcu naređuje 29. rujna 1784. potpukovniku Vukasoviću da počne s izgradnjom ceste Senj—Sv. Juraj, uz upotrebu rabote.¹⁶ Ta je cesta definitivno osposobljena za saobraćaj 1835.¹⁷ 30. rujna 1786. javlja se da će 1. novembra početi prenošenje pošte Senj—Karlobag za službene i privatne poslove i da se kompanijski kuriri ukidaju.¹⁸ Do te naredbe postojala su u Sv. Jurju i Jablancu po dva kompanijska kurira.

Gradnja kuća za stanovanje oficira i vojnih službenika, za kancelarije i druge svrhe javlja se kao hitna potreba brzo poslije provedenih reformama 1746. Tako su u Sv. Jurju i Jablancu 1753. sagrađene kuće za kapetana i oficire, 1773. prostrani prizemni magazini kao drvena skladišta, kuće za agente ili manipulante na skladištima, 1782. zida se kuća za administrativnog oficira u Sv. Jurju i 1829. za kancelarije.¹⁹ God. 1766. izdaje se naredba da se u Sv. Jurju sagradi kuća za potrošara (Weindaz).²⁰ Sv. Juraj je bio vojnička luka gdje su se ubirale dažbine na uvezenu robu. Tako Komanda u Karlovcu 1. svibnja 1770. šalje Regimenti u Otočac dozvolu da se uveze preko luke Sv. Juraj 4023 požunskih vedara dalmatinskog vina uz naplatu povlaštenih uvoznih dažbina.²¹ Radi štednje i čuvanja šuma izdaje se 1786. okružnica kojom se graničari pozivaju da zidaju kuće od kamena, a ne od drva.²² Kapetan Vasilij Dmitrašinović dobiva priznanje i nagradu od 100 dukata u zlatu što je na teško pristupačnom terenu u Sv. Jurju izgradio vojno vježbalište (danas velika drvvara Šumskog gospodarstva) i što je izgradio put Sv. Juraj—Jablanac po kome se može jašiti.²³

Čuvanju šuma poklanja se naročita pažnja, jer je eksploatacija velebitskih šuma donosila Regimenti velike prihode, a s druge strane pružala se mogućnost zarade graničarima. Već 1765. ekonomska komisija kod Generalata u Karlovcu predlaže da se napravi vlaka za vuču jarbola u Stinicu i Sv. Juraj. Planiranje vlake iz šumskog predjela Konjska draga (više Donjeg Kosinja) prema Krasnu i Sv. Jurju, izgradnja već predložene ceste Karlovac—Senj, pravljenje puta iz ogulinskog šumskog distrikta Drežnica—Krmopote—Senj radi dopremanja duge i vesala, pa popravak stare vlake za Povile, sve je to bilo u vezi s uvođenjem erarske trgovine drvom. Godine 1773. stvaraju se drvena erarska skladišta (Holzdepot) u Sv. Jurju i Jablancu za Otočku regimentu, u Velikoj dragi

i Cesarici za Ličku regimentu, a u Povilama i kod Sv. Ambroza (Senj) za Ogu-
linsku regimentu. U svakom skladištu određen je jedan oficir i pisar za pri-
manje i prodaju robe, sa dotacijom u iznosu od 500 for. za isplatu robe. Pod
najtežom odgovornošću i kaznom bilo je zabranjeno rušenje stabala u šumi bez
znanja i doznake Regimente i šumskog osoblja, koje je tada dobilo i šumskog
direktora. Drvni materijal koji su graničari u početku izrađivali i prodavali
sastojao se od duge, šimle i obruča, a kao drvene izrađevine dovozili su kable,
kablice, dižve, kopanje i sl. Godine 1780. bavilo se tim poslom već 451 graničar
koji su hranili 3881 čeljade. U prvoj godini imao je erar koristi 4950 for. i 52
krajcara.²⁴ Naredbom od 2. rujna 1786. naređuje se da se seljaci pouče u cije-
panju šimle, jer je utvrđeno da se pri traženju cjepkih jelovih stabala uništava
mnogo šume.²⁵ Radi čuvanja šuma od neracionalnog devastiranja poduzimlju
se mnoge korisne mjere, postavljaju se šumski čuvari, strogo se kontrolira sječa
šume, zasađuju se prorijeđene šumske čistine. Generalna komanda zabranjuje
1768. kompanijama da izdaju dozvole za sječu šume, 1772. postavlja Otočkoj
regimenti pitanje da li je primorskim graničarima prijeko potrebno držati
koze,²⁶ a 1781. objavljuje okružnicom da je Lička regimenta kaznila neke lugare
sa trideset šiba zbog štete počinjene u jednoj hrastovoj šumi i ujedno se na-
ređuje da se ubuduće svakom lugu šumska šteta u njegovu reviru naplaćuje
od njegove plaće.²⁷ Cini se da je i pored svih mjera bilo devastacija jer Ko-
manda u Karlovcu 11. listopada 1786. saopćuje svima regimentama svoje neza-
dovoljstvo zbog neracionalnog uništavanja šume.

U plan za materijalno podizanje graničara spadalo je stvaranje moguć-
nosti za zaradu, uvođenje raznih novih kultura, oplemenjivanje stoke i poma-
ganje zanata. To nije bilo lako jer među kompanijskim oficirima često nije bilo
dovoljno ni inteligencije, ni smisla, ni stručnog znanja za to, a kod seljaka bilo
je mnogo siromaštva, predrasuda i zaostalosti. Možda je to i bio razlog da se
1782. donosi uredba po kojoj nitko ne može postati oficir, ako ne zna čitati i
pisati, osim u slučaju kad se jedan nepismeni vojnik naročito istakne pred ne-
prijateljem.²⁸ Zato su vojne vlasti nagrađivale one oficire koji su uspješno dje-
lovali u tom smislu. Takav je slučaj bio s kapetanom Zandonatijem u Jablancu,
koji se mnogo zanimao za kulturu vinove loze, masline i mendule u primorskim
krševitim terenima. Po zapovijedi Generalata u Karlovcu sakupili su se u Ja-
blancu 1. marta 1770. predstavnici graničara sa područja dviju primorskih kom-
panija, svetojuračke i jablanačke, radi sadnje vinove loze i maslina duž pri-
morske obale. Rezultat dogovora bio je da su se učesnici na tom savjetovanju
morali obavezati da će iste godine zasadići velike količine loznih i maslinovih
sadnica. Tako je krajišnik iz svetojuračke kompanije Gašpar Vukelić morao
zasaditi u Maloj Grabovi 40.000 loznih i 1000 maslinovih sadnica, Martin Luka-
nović u Turnjini 12.000 loznih i 300 maslinovih, sedmorica braće Babića u Kladi
30.000 loznih i 500 maslinovih, Mateša Mršić iz jablanačke kompanije u Stinici
40.000 loznih i 400 maslinovih, Ludica Ivan, Jakov i Marko Rukavina u Stinič-
kom dolu 40.000 loznih i 400 maslinovih, Frane Babić u Prizni 15.000 loznih i
150 maslinovih i Lovro Baričević u Bačvici i Lukinoj Dragi 15.000 loznih i 220
maslinovih.²⁹ Iz službenih izvještaja Generalata u Karlovcu (prema podacima
koje donosi F. Vaniček II, 601 i 602) saznajemo da su kompanije u Jablancu
i Sv. Jurju primile loznih sadnica:

Godina	Jablanac	Sv. Juraj
1776.	450	11.000
1777.	45.000	11.750
1778.	12.000	15.200

Zandonati je imao u sađenju vrlo mnogo uspjeha i Vaniček (o. c.) navodi da je na velebitskim obroncima do godine 1784. bilo zasađeno preko milijun i po loznih sadnica, od čega je zbog bure i neznanja propalo gotovo polovina.

Za kulturu maslina zanimala se i sama carica Marija Terezija, pa je preko feldmaršala Preissa izrazila priznanje kapetanu Zandonatiju na njegovu radu. U svom izvještaju kapetan Zandonati ističe veliku korist od kulture maslina i navodi da se na otoku Cresu pod sličnim klimatskim i terenskim uvjetima dobiva ulje koje ne zaostaje za uljem iz Provanse. Svoje izlaganje potvrđuje iskustvom o uspješnom rastu maslina koje je zasađio 1768. u Jablancu, gdje su u tu svrhu naseljene tri porodice iz Bakra koji su bili vješti kulturi maslina. Oni će graničarima njegove kompanije davati praktične savjete. Za okolinu Sv. Jurja i Cesarice Zandonati je preporučio da se pozovu trojica ljudi s otoka kao instruktori. On sam daje obavezu da će u Jablancu u godini 1776. podići jedan maslinik. Za sađenje masline našao je pogodne terene u okolici Jablanca, Stinice, Prizne, uz more do Sv. Jurja, u Ličkoj regimenti u okolici Cesarice i dragama oko Karlobaga. On opisuje kako treba saditi i đubriti maslinu i odlučno pobija mišljenje da zbog bure u velebitskom primorju nije moguće saditi nijednu kulturu. Bez obzira na dugu studen u martu 1770. on se dao na sađenje masline i do 30. marta posadio je 2.384 sadnice. Mletačka je vlast zabranila dalji izvoz sadnica sa svoga područja i tako je taj koristan posao prekinut. Od 3.384 komada, koliko je Zandonati posadio, utvrđeno je pri pregledu u listopadu da se samo 136 sadnica nije primilo, a za 3.248 komisija je utvrdila da su u povoljnom razvoju.

Zandonati je pokazao veliki interes i za kulturu mendule. On je predlagao da se u zemlju stavlja jezgra i da se na taj način podiže ta korisna biljka. U jednom dopisu feldmaršalu Preissu žali se na Svetojurce koji mu ne daju dovoljno jezgre. Prvi pokušaj s mendulama nije pokazao željen rezultat, jer su miševi veliki dio jezgre pojeli. Međutim, Zandonati je nastavio taj posao i postigao lijepe uspjehe, što svjedoči raširenost te biljke u velebitskom primorju. Šteta što je taj inteligentni oficir premješten za komandanta u Senj i tako je onemogućeno njegovo veliko zanimanje za podizanje korisnih kultura.³⁰

Danas je krumpir jedna od osnovnih živežnih namirnica u ovom krševitom kraju. God. 1763, pošto je zaključen mir s Pruskom, vojnici Otočke regimente vratili su se kući noseći u svojim patronaškama prve krumpire koji nađuše vrlo povoljno tlo na području ove Regimente.

Paralelno s uvođenjem novih kultura vrše se pokušaji i s oplemenjivanjem domaće ovce. God. 1773. dobila je Otočka regimenta četrnaest makedonskih ovnova za priplod, a spomenuti kapetan Zandonati nabavio je jednog rasnog ovna iz Ankone i tri ovce trapanske pasmine koje se odlikuju finom i gustom vunom. Vojne vlasti vršile su te pokušaje ne bi li na taj način iskorijenile koze kao glavnog neprijatelja šume u primorskoj oblasti. Vaniček navodi da su bolje stojeće graničarske kuće imale tada 200—300 koza. U Zagrebu je u to vrijeme štampana i jedna popularna knjižica o uzgoju ovaca, koja je u karlovačkom Generalatu razaslana učiteljima i podčasnicima u 314 primjeraka.³¹

Mislilo se i na pčelarstvo. U karlovačkom Generalatu određena je već 1764. nagrada od 10—20 for. onome koji uzgoji više od dvadeset košnica, a iz svake krajiške regimente izabran je bio jedan podčasnik koji je bio poslan u Beč kod tada poznatog pčelara i učitelja Janče.³²

Sađenje murve radi svilene bube nije u velebitskom podgorju donijelo očekivanog uspjeha zbog oštrem klime i bure. Poznato je da je taj pokušaj imao uspjeha u varaždinskoj krajiškoj oblasti.³³

Vojne vlasti vršile su i preseljenja pojedinaca i čitavih obitelji, ako su smatrale da je to za njih od koristi. Tako su 1780. naseljene neke obitelji uz novo izgrađenu Jozefinsku cestu, 20—24 obitelji u Krasanskom polju, a nekoliko obitelji u Melnicama.³⁴ Naredbom od 29. rujna 1784. treba da se upute na radove na fortifikaciji Karlovca svi oni graničari koji kod svojih kuća nemaju posla. U naredbi stoji da će im nadnica iznositi 15 krajcara, od čega polovicu mogu slati svojoj obitelji.³⁵ God. 1787. naređuje Generalat da se graničari koji ne mogu živjeti od svoga posjeda jednostavno prekomandiraju garnizonu u Senj, gdje će u slobodno vrijeme u luci imati mogućnosti za zaradu. Iste godine objavljuje Generalna komanda da je u Karlovcu otvorena tekstilna tvornica gdje žene graničara mogu naći zarade.³⁶

Škole su u Vojnoj krajini bile njemačke. U svima sjedištima kompanija postojale su osnovne škole (Trivialschule). U Sv. Jurju otvorena je škola 1775, ukinuta 1792. i ponovo otvorena 1799. Škola se u početku održavala u prizemlju kuće koja je bila podignuta za agenta drvnog skladišta, ali se morala zbog opasnosti od bujice (torenta) ukloniti i 1843. je sagrađena nova škola uvrh sela, u koju su učenici polazili do prije dvije godine kad je izgrađena sadašnja nova osmogodišnja škola na temeljima kuće u kojoj je škola 1775. bila započela svojim radom.³⁷ Generalna komanda naređuje 1780. da se za škole otkupe gradilišta, a to je važilo i za Jablanac, gdje je u međuvremenu bilo odobreno da se otvori škola.³⁸ U Sv. Jurju postojala su dva učitelja, prvi je primao plaću od 20, a drugi od 15 for. na mjesec. Svaka je škola dobivala na godinu 8 for. za pisarske potrebe. Učenici su se upisivali s navršenom šestom godinom i ostajali su u školi sedam godina. Djevojčice su išle u školu sa dječacima, ali su u učionici morali sjediti u posebnim klupama. Opetovnice su se morale držati svake nedjelje i blagdana.³⁹

Školsku komisiju sačinjavali su: kapetan, administrativni oficir i učitelj i pred njima su se vršili polugodišnji ispiti. Naredbom od 17. rujna 1827. školski su praznici trajali od 21. rujna do 2. studenoga.⁴⁰

Crkva je također bila u zavisnosti od vojnih vlasti. Patronatsko pravo pri postavljanju župnika pripadalo je ministarstvu rata, odnosno Generalatu u Karlovcu. Izuzetak je bio samo Sv. Juraj, gdje je to pravo reskriptom od 16. svibnja 1804. bilo preneseno na Senjski kaptol. Ceremonije pri instaliranju župnika propisane su bile reskriptom Vojne komande od 26. srpnja 1832. Installator in temporibus morao je biti štabni oficir ili najmanje kapetan.⁴¹ Bez odobrenja vojne vlasti crkve se nisu mogle ni graditi ni u njima izvoditi veće popravke i preinake. Godine 1775. regulirana je plaća svećenicima. Dotadašnja desetina je ukinuta, a mjesto toga su župnici primali na godinu plaću od 300 for., kapelan 100 for. Osim toga morala je svaka graničarska kuća davati župniku jedna kola ili dva tovara drva za ogrjev, a to se u novcu računalo sa devet krajcara. zatim školarinu, čija je visina imala biti kasnije utvrđena. Iste godine kad je donesena ta uredba odobrila je Generalna komanda svećenstvu slobodan uvoz vina. Zato su svećenstvu i crkvi oduzeti svi veći posjedi, koji su 1776. razdije-

ljeni graničarima. Zanimljiv je detalj koji ilustrira odnos vojnih vlasti prema crkvi. Kad je u studenom 1752. senjski biskup Čolić vršio u svojoj biskupiji vizitaciju, Generalna komanda naredila je da mu se iskažu sve vojne počasti uz davanje počasne čete, ali želji biskupovoj da mu oficiri pri ulazu u štabno mjesto nose baldahin (nebo), nije izišla ususret.⁴²

Prema izvještaju od 21. veljače 1772. na području svetojuračke i jablanačke kompanije bile su ove crkve: u Sv. Jurju župna crkva sv. Jurja koja je u današnjem svom stanju sagrađena 1852—56,⁴³ crkva sv. Filipa i Jakova, popravljena 1745, zatvorena zbog ruševnog stanja 1845. Od nje se danas vide samo pobočni zidovi u starom groblju. Usred sela nalazi se još kapela sv. Ivana, sagrađena 1807. i izvan sela kapela sv. Nikole, sagrađena vjerojatno oko sredine 19. st. U Lukovu se nalazi crkva sv. Luke, sagrađena 1772, porušena i nova podignuta 1842, župnikov stan sagrađen 1772, u Starigradu crkva sv. Jakova, sagrađena 1772, a sadašnji župnikov stan 1843, u Jablancu crkva sv. Josipa, počela se graditi 1795. a završena 1799; 30. rujna 1836. srušio se krov i plafon, ali je iste godine obnovljena. Na brežuljku je crkva sv. Nikole, sagrađena 1716, obnovljena 1828.⁴⁴ Prvobitni župnikov stan je 1832. prodat i župnik je stanovao u novosagrađenoj školskoj zgradi. U Priznj crkva sv. Ivana Krstitelja postala je župna crkva, mada je udaljena od župnikova stana jedan sat hoda u planini. Ta crkva postoji od 1418, a zvono je dobila 1713. U samom selu na obali postoji crkva sv. Ante od Padove koja je sagrađena 1807.

Promjene koje su u međunarodnoj politici izazvale Napoleonove pobjede, osjetili su i naši graničari Otočke regimente. Poslije pobjede kod Wagrama Austrija ja bila primorana da mirom u Schönbrunnu 1809. odstupi Napoleonu civilnu Hrvatsku i Vojnu krajinu između Save i mora. Tako su četiri karlovačke i dvije banske regimente postale sastavni dio tadašnje Napoleonove vojske i dobile ime *Regiments des chasseurs illyriens*. Napoleon je zadržao sistem Vojne krajine, samo je u njoj proveo novu vojnu organizaciju. Iz svih šest regimena odabrani su oficiri i podoficiri koji su bili pridijeljeni francuskim regimentama da nauče novi egzercir, a 1810. upućeno je 200 sinova oficirskih i podoficirskih u razne vojničke akademije u Francuskoj, gdje je većina njih svršila tečajeve za oficire. Francuska vlast u Hrvatskoj značila je znatan korak naprijed u unutrašnjoj upravi i u ukidanju feudalnog sistema, ali je za graničare naših dviju primorskih kompanija imala i negativnih posljedica. Zbog blokiranja trgovine od strane engleske mornarice prestao je u to vrijeme svaki izvoz drva i time je prestala i zarada od šumskog rada i transporta svake trgovačke robe, a s druge strane uslijed blokade došlo je do naglog poskupljenja naročito uvozne robe (manufakture, kolonijalnih proizvoda i sl.). Poslije četiri godine francuske vlasti ti se krajevi vraćaju Austriji i Vojna krajina nastavlja svoj život do 1881. god. kad je razvojačena i došla u sastav civilne Hrvatske.

IV

Župske matice. Drugi važan izvor koji nam pruža podatke o novim stanovnicima i naseljima velebitskog podgorja predstavljaju najstarije župske ili parohijske matice rođenih, vjenčanih i umrlih. Većina tih matice nalaze se pohranjene u Drž. arhivu u Zagrebu, i to matice sela Jurjeva od god. 1695. do 1868. (8 knjiga), Krasna od 1790. do 1859. (2 knjige), Lukova od 1776. do 1863.

(1 knjiga), Starigrada od 1770. do 1867. (4 knjige) i Prizne od 1818. do 1859. (1 knjiga). Matičnih knjiga za selo Jablanac nema.

Matične su knjige različitog formata i volumena. Pisane su tintom, rukopisnom latinicom, koja se u starijim maticama vrlo teško čita, jer je rukopis sam po sebi nečitljiv, a tinta je izbledjela. Rukopis je u maticama različit, jer su ga pisali u toku dugog vremenskog razdoblja razni ljudi. Neki put su slova pažljivo i čitljivo pisana, a neki put brzo i vjerojatno u žurbi, pa se vrlo teško čitaju. Čitanje teksta otežava i neujednačena grafija kojom su se župnici služili i često neobične forme velikih slova u imenima i prezimenima. Tako se c piše kao c ili cz (Anicu, Jablanca), č kao c (Ledenickinja) ili kao ç (divičica), é kao ch (Sodich), đ kao di ili dy (sprovodiena, sprovodyena), h se piše ili se izostavlja (nahrannen i naranjen, Hrastina i Rastina), j se piše na različite načine, najčešće kao i ili y (Juria, Jurya, svetoiurskom, pokoyna) ili se uopće ne piše Illia. Ilija, Dorotia), zatim kao g (Give, Pohmageuich) i kao gi (Giurica), kao y (Yure). k kao k ili c, lj kao ly (ulyem, boly) ili kao gl (bogli, Mihaglievich), kao li, ly (Bulievich, u Pulyi), nj kao ny ili ngn (Ledenickinye, Ivangnica), za s se redovno upotrebljava znak f, a š se piše kao s ili fs (Simun, Tomifsich), v kao u, v i w (Louro, Vukelich i Wukelich), ž kao x (xivot, xena). Sonatno r piše se kao ar i er (Gargur, Garbca, dervo, kerstiansko). U svemu tome nema nekog utvrđenog sistema. Isti župnik miješa grafičke znakove, pa isto slovo piše na različite načine. Često se pišu prema njemačkom dvostruki suglasnici (Anna, Ellena, Ivanna, immenom, oppat) ili se više riječi veže zajedno (aimeioy = a ime joj, ukladi = u Kladi, prikih = pri kih). Osim toga ima u tekstu mnogo ispravaka, precrtavanja, dodavanja, nalijepljenih i nenalijepljenih listića s naknadnim zapisima.

U starijim maticama župnici su unosili po utvrđenoj šablona krštenja, vjenčanja i smrtne slučajeve u obliku kroničarskog bilježenja, ponavljajući uvijek iste riječi i isti tekst. Te su matice stoga nepregledne. Kasnije, naročito u 19. st., postoje rubrike u koje se unose propisani podaci.

Jezik je u najstarijim maticama samo hrvatski, a kasnije se upotrebljava naizmjenice hrvatski i latinski, vjerojatno prema biskupskim okružnicama ili je to zavisilo od samih župnika.

Matice su bile službene crkvene knjige koje su se morale voditi po utvrđenim propisima crkvene administracije. Pa ipak, često se iz tih službenih, šablonskih, izbjedjelih i požutjelih zapisa mogu izvesti zanimljivi zaključci o životu naših predaka u vrijeme kad su oni osnivali svoja nova ognjišta u ovom dijelu Velebita. Mada se u najstarijim maticama ne navodi bolest koja je izazvala smrt, iznenađuje velik broj ljudi koji su umrli nenprirodnom smrću, bilo da su se potopili kao mornari, ribari ili prevozeći morem robu, bilo da su se smrznili ili poginuli u šumi rušeći stabla, a naročito je velik broj onih koji su morali žrtvovati svoj život na mnogobrojnim evropskim ratištima boreći se za tuđu slavu i veličinu.

Zanimljiva je jedna statistika u tom smislu. Od god. 1700. do 1710. u maticama umrlih župe Sv. Juraj, a ona je tada obuhvaćala i Krasno, Lukovo, Starigrad i Jablanac registrirana su 44 smrtna slučaja odraslih muškaraca, od toga ih je umrlo 31 prirodnom smrću, a 13 poginulo. U isto vrijeme umrlo je svega 16 odraslih ženskih osoba. Djece je u to vrijeme umrlo 45. Iz ove statistike može se izvesti zaključak da je naseljenost ovog dijela Velebita na početku 18. st. bila relativno slaba, zatim da je mortalitet žena bio mnogo manji nego muškaraca, i da je u istom vremenskom razdoblju umrlo prirodnom smrću

gotovo toliko djece koliko zajedno odraslih muškaraca i žena. Ima strana u maticama umrlih koje bilježe samo ovakve zapise: priminu ditešće od deset danah, od dva miseca, od osam miseci, od leta jednoga, od leta i pol, dite od jednoga lita, od tri lita, od pet let, mrtvo dite rođeno, ditić od tri godine, priminu divičica Jakova Kovača, Luke Malinara, ditićak meštra Ivana Blažičevića od dana 8 itd. Ako se visoki mortalitet djece uzme kao glavni indikator o stanju zdravstvene zaštite jedne sredine, onda izlazi da te zaštite u ovo doba u ovom kraju uopće nije bilo. Sve što se ticalo zdravlja osnivalo se na starinskim običajima, a funkcije današnjih zdravstvenih organa vršile su pojedine starije žene koje su prisustvovala porođajima, sastavljale polomljene kosti, namještale želuca pomoću čaše i svjeće, davale korijenje srčanika i marogljana, javoriku, paprenu metvicu, pelin, kadulju za bolesti srca, pluća, kašlja i želuca, kriške krumpira kao obloge protiv glavobolje, list od bukvice, sleza i jorgovana za rane itd. Vjerojatno je veliki pomor djece i bio razlog što su vojne vlasti kod svake kompanije zavele stalnu službu babice sa plaćom od 48 for. na godinu i odredili posebnu nagradu od 50—100 for. najmarljivijim liječnicima pri cijep-ljerju ili vakciniranju djece.

Spomenuli smo da se u najstarijim maticama nije navodila bolest koja je izazivala smrt. Kasnije su vojne vlasti tražile da župnici navode bolest i da o tom šalju vojnim vlastima povremene izvještaje. Kao uzrok smrti najčešće se navode ove bolesti: bljuvanje, griža, kolera, krvotočje, kratelj, lijavica, srdobolja, ognjene grošnice, mālina, oganj, ognjica, plavi matrun, požarica (Gesichts-rose), razvodnjeni moždani, užganje, možjanov, upaljenje maternice, upaljenje pluća, užgana pluća, jetika, suhi beteg, suhobolja, suha bolest, suha groznica, suha nemoć, tisika, vodeni beteg, vodenica. Jedanput je unesen i rak u želucu (5. V 1850). Kako vidimo za dizenteriju postoji osam sinonima, a za tuberkulozu sedam, i to već svjedoči o rasprostranjenosti tih bolesti. Od dječjih bolesti najčešće su: grlica, fraz, kozice, ospice, gljiste. Teška i opasna epidemija dizenterije zahvatila je ovaj kraj u ljeto 1855. U župskoj matici umrlih župe Sv. Juraj od 10. srpnja do 28. kolovoza registrirano je 101 smrtni slučaj, u župi Krasno od 2. kolovoza do 7. rujna 44 slučaja, u župi Lukovo od 16. srpnja do 21. kolovoza 46 slučajeva, u župi Starigrad od 24. srpnja do 26. kolovoza 46 slučajeva (s napomenom župnikovom da je samo u planini bilo 19 slučajeva i da su, zbog daljine, morali biti pokopani gore). U matici župe Lukovo na kraju spiska umrlih stoji napomena župnikova: Ovi svi zgora popisati umrli su od kolere betega u to sve vrime moje bolesti, kojega također kolera beteg jest popala. Franjo Plentaj, upravitelj.

Osim spomenutih službenika, šablonskih zapisa nailazi se u najstarijim maticama katkada i na drukčije zapise koji svojim oblikom i sadržajem odudaraju od propisane šablone. Mi ćemo malo dalje navesti neke od tih zapisa, jer ilustriraju s jedne strane jezik toga vremena, a s druge strane pružaju zanimljiv demografski podatak.

Vrijedno je spomenuti i nazive koje župnici najstarijih matica upotrebljavaju kad žele tačnije označiti dio groblja, odnosno mjesto gdje je netko pokopan: na cimiteru od strane burne, na tarmuntanu zida crikvenoga, na termuntanu od vrat crikvenih, na cimiteru pri zidu na jugo prema vratu, itd. Takav način lociranja sačuvao se do danas u govoru pomoraca i ribara.

Za imena mjeseci dosljedno se upotrebljavaju latinska imena koja isti župnici pišu različito: januar, jenuar i februar, februar i febrar, marač, april, maj, junj, luj, august, avgust, agust, agust, agust, setembar, setembar i setenbar,

oktobar i otopar, novembar i decembar. Tek oko polovice 19. st. javljaju se pored latinskih u zagradi i hrvatska imena.

Jezična građa koju nam župske matice pružaju ne predstavlja jezik naroda toga kraja, jer su župnici bili školovani ljudi koji su matice morali pisati po utvrđenim propisima i šablonama, a osim toga nisu bili uvijek domaći ljudi. Pa opet, u zapisima najstarijih matica ima jezične građe koja i za jezikoslovca i za historiografa može biti od interesa. Novi stanovnici koji su u velebitsko podgorje došli iz sjeverne Dalmacije bili su čisti štokavci ikavci s novom akcentuacijom. Međutim, u veća obalska naselja ovoga kraja počeli su postepeno od prvog početka pristizati i drugi doseljenici sa susjednog čakavskog područja i u Sv. Jurju se već u drugoj polovici 17. stoljeća moralo govoriti mješavinom štokavsko-ikavsko-čakavskom, koja je bila posljedica miješanog sastava njegovih stanovnika. Da li je među tim doseljenicima bilo i potomaka ranijeg stanovništva, koje se u toku 16. st. iselilo, mi ne znamo, ali da je to ranije stanovništvo bilo čakavsko, možemo sa sigurnošću zaključiti, jer je čakavski govor u srednjem vijeku obuhvaćao na sjeveroistoku sav prorot između rijeke Kupe i mora, na jugoistoku do rijeke Une i Sane, na jugu do rijeke Cetine i Neretve. Nema sumnje da je i blizina čakavskog Senja, s kojim su stanovnici Sv. Jurja kao sa svojim privrednim i kulturnim središtem oduvijek imali svakodnevne veze, djelovala da su se neki čakavski elementi održali u govoru stanovnika Sv. Jurja do naših dana. Najstariji župnici u Sv. Jurju od 1695. do 1750. bili su Ivan Vukelić, Dujam Lekčević, Miko Varović i Ivan Cerovac. Ona prva dvojica bili su domaći ljudi, župnik Ivan Vukelić iz Sv. Jurja, a Dujam Lekčević iz Starigrada, a ona ostala dvojica bili su sa čakavskog područja, vjerojatno iz Istre, jer su ta prezimena i danas tamo raširena. U njihovu jeziku osjeća se ta mješavina. Navodimo ovdje nekoliko zapisa te četvorice svećenika (pravopis i interpunkcija moji), koji se razlikuju svojim tekstom od ostalih šablonskih i službenih zapisa.

25. oktobra 1699. potopiše se dva mornara paron Martina Fedriga od Lošinja, biše zakopani ovdje u Jablancu pri crkvi s. Mikule.
28. luja 1703. pogibe pokojni zastavnik Toma Vukelić pod gradom Termulom u Pulji, i tada se biše Pulja Francezom pridala.
28. maja 1704. pogiboše 3 čovika od Galih napulitanski, pri kih našavši se zlamenje kerstjansko ja pop Ivan Vukelić, plovani svetojurski, činih pokopati sva tri u Lukovu pri crkvi sga Luke.
18. decembra 1704. kerstih sina i čer Mihe Rogića i njegove žene Stoje. Sinu ime Nikola, čeri Lucija. Kum bi obin paron Anton Pizolo od Lošinja, a kuma Mikulina, žena Ivana Pohmajevića.
- Na 26. setembra 1706. pogibe pokojni knez Nikola Vukelić u Ugarskoj zemlji pri gradu Ostrogonu od Ugri rebelov, i tada je bil za bojmeštra (?) nad kumpanijom pod kapitanom Gospodinom baron Gallom.
23. junja 1707. utopi se u Kladi kupljući pokojni Petar Mesinović.
19. augusta 1707. priminu sin Marka Skorupovića imenom Juraj, ki se je siromah bil ništo smel, mnogo je let bil betežan, pokopan je na cimateru pri crkvi s. Jurja.

10. maja 1708. pogibe pokojni Ivan Modrić, koga ubi pravi brat imenom Anton nad Malom Ivančom, ubil ga je njegov brat Anton.
6. junja 1708. utopi se pokojni Jakov Cerljeni skupa svojom ženom Jelenom, ka je bila pošla loviti jednu staru kapicu sinovlju po moru u drazi Jivanči, a on siromah kada je vidil da mu se žena topi, jišal je škapulivati ženu tere su se oboje utopili, i žena je bila noseća, iz ke je dite parano, i oboje je zakopano u Starigradu.
25. augusta 1708. ubi grom pokojnoga Gajka (?) Šimunovića u Melnica.
29. maja 1709. ubi lumbarda s fortice senjske Maru, udovu pokojnoga Jure Hrončevića hodeći u procesionu na dan Telove. Zakopana je na cimiteru pri stolnoj crikvi svete Marije u Senju.
14. augusta 1709. potopiše se Toma, sin, i Mande, kćer pokojnoga Nikole Biondića, biše pokopani ovdi na cimiteru s. Jurja.
19. februara 1713. potopi se pokojni Ivanko Milić vozeći drva u Senj dnevom u nedilju.
- Na 8. luja 1713. pal je snig u ovoj našoj planini tako jak da je pomićalo konje i vole kako usred zime i zato ja, pop Ivan Vukelić, hotih ovdi zapisati neka se ljudi unapridak ne budu u leto ufati.
21. junja 1714. potopi se pokojni Pere Matulanov idući na Riku i bi izvađen iz mora i bi pokopan u Kermopotam pri svetom Iliji u cimitoru.
18. setembra 1714. pogibe pokojni Šimun Samaržija kod Dubovca u vojsci od Marka Rogića, ubi ga puškom aliti iz puške, pod ingraciji bi zakopan kod Dubovca pri crikvi u cimitoru.
18. marča 1721. pomete više Senja Petra Glavaša, zakopan je u Senju u crikvi Svetoga Duha.
8. maja 1727. pogibe Jure Furlan od Otošca u Senjskoj dragi od hajdukov, od mene plovana Ivana Vukelića do groba sproveden, bi pokopan u kapili s. Mihovila na Vratniku.
- Na 22. februara 1730. priminu od ovoga svita na oni vikovićni Gn. pop Ivan Vukelycih, plovana sga Jurja, od mesta ovoga, i bi pokopan u crikvi Sga Filipa i Jakova od sadašnjega administratora popa Mikule Varovića i od drugih mnogih redovnikov ki sprovodiše telo njega mertvoga do groba.
30. oktobra 1738. poginu pod Slunjom od Turčina Adam, sin zastavnika Ivana Vukelića od let 25.
19. oktobra 1739. bi našast u gori Jura, sin pga Ivana Biundića od let 45, koji bi po nesrići od svoje britve uboden, koji bi dobar keršćanin i zapovid crikvenu svagdar overšival u korizmi spovidavši se.
12. maja 1740. utopi se Mateša Lekčević od let 40, isti dan utopi se Mare, žena Marka Lekčevića od let 50, Mihat Skorup od let 30 i Mate Lekčević od let 20, pga Jure sin. Isti dan umri na Stublji Mata, sin Nikole Vukušića od let 30.

- Leta 1747. priminu od ovoga svita na vojski Nikola Miškulin, item Gherga Stanišić, item Jure Skorupović, item Ivan Gheržetić, item Nikola Nigovan, item Marko Devčić, item Šimun Šimunović, item Vide Vukušić, umrel je na vojski Jandre Devčić, Anton Anić, Jure Biundić, umerl je na vojski Ilija Nigovan od Starigrada, Filip Devčić.
- Leta 1748. umerl je na vojski Petar Devčić, item Osip, sin Ivana Devčića, item Nikola Robić, item Ivan Robić, item njegov sin kada je doma došal, item umerl je u Ljubljani Ghergha Samaržija, sin staroga Nikole Samaržije.
- Na 22. marča 1752. je priminul na Starigradu stari Vule Bosna alias Cvitković koji je prijel ste sakramente u vrimentu od s. vižite N. E. P. Biskupa G. W. fon Chiolicha, a od mene plovana sti sakrament od poslednjega pomazanja, komu asistiraj jesam do smerti njegove, i je sproveden do groba od mene istoga plovana Cerovca, ki počiva u crkvi sga. Jakova na Starigradu kod malih vrat skupa pokojnim Milošem starim Bukovcem, i to u jednomu grobu, da kako su skupa na kanje i na ubotnice hodili, tako da skupa u jednom grobu imadu počivati, ova dva imahu u Senju dosta svoga dobra i kuće velike, pak dojde vrime da na Starigradu, u plovaniji sga Jurja umriše, a za dušu ništar ne ostaviše, već od nevolje i glada umriše.
25. oktobra 1752. utopili su se dva brata Bože i Pere Varovića.
1756. je poginul na vojski u prvom boju na Gospoju od Ruzarija Martin Glavaš. U drugom boju je poginul Jandre Stanišić.
- Na 20. luja 1758. rata prusijanskoga priminu na vojski Vid Legac i Anton Vukelić.
1758. priminu u vojski Osip, sin Milete Modrića. Priminuše miseca septembra od kozic 3 dice, Vide, Anta i Mara, i Ivica i Tomica Grbčević, pokopani su u cimiteru S. Jakova.
6. januara 1759. priminu Juraj Modrić na vojski.
- Na 8. januara 1759. priminu Marija, kćer Tome Šimunovića, ditešce od jednoga dneva z-trimi prstim na lijevoj, z-dvima na desnoj ruki rojeno i z-šestim prstim na lijevoj nogi.
- Na 18. januara 1759. razumih da priminu u vojski Martin Ažijić od lita 20 in circa.
- Na 21. januara 1759. priminu naglo ubivši se iz konja Bartul Robić od 70 let, ki je bil prvo 8 dan ispovidan i pričješćen.
- Na 28. marča 1759. priminu serdar Jure Robić, starac od 60 let, i bi pokopan u crkvi s. Jurja u kapeli Vukelićevoj contradicente Lavrentio Vukelić ex parte totius familiae.
- Na 20. aprila 1759. utopi se Martin Balen iz Senja, momak drugač žitka dobroga, i bi pokopan u cimiteru s. Jurja.
- Na 5. maja priminuli u vojski Adam Dragičević, Mate Babić i Lukica Rogić.

Iz kasnijih matica župe Lukovo navodimo ovaj po svom sastavu malo neobičan zapis:

20. studeni 1851. Mate Gerjović, oberaufseher iz zagrebačkog komitata od financija, od štacije lukovske, koji po velikom prekorednom ožiranju rakije i vina iz pameti je šenio, i najđen je isti dan na 20-ti ovoga bos i gologlav kod mora malo duha u sebi imajući, popađen kroz ljude do kvartira dušu je spustio.

U rubrici pod bolest stoji: od prekorednog pitja nor posta i umro.

Ima i drukčijih zapisa koji se bilježe na čistoj naslovnoj strani ili na unutrašnjoj strani korica. U starijim maticama nisam našao takvih zapisa, ali u kasnijim ima ih nekoliko. Ti se zapisi tiču ili kakvog neobičnog događaja ili popravka crkve, župnikova stana i sl. Pisani su hrvatski ili latinski. Navodimo ih nekoliko.

Na unutrašnjoj strani *Matriculae baptizatorum et mortuorum s. Georgii ad mare penes Segniam* zapisao je tadašnji župnik Ambroz Krišković:

Na uspomenu

Početak nove crkve svetoga Jurja u ovom mestu, a to iz temelja bijaše godine 1852. 2. septembra (rujna), građenje jest slijedilo 1854—1855. i 1856. pod cesarom Franjom Josipom I^{im} početo i posljedneg leta miseca decembra (prosinca) 24° na pridvečerje Božića dokončano, na koji dan jest i služba božja u njoj započeta bila.

Na naslovnoj strani zapisuje na latinskom jeziku:

Anno Domini 1840. die 6ta julii initium sumpsit capitalis restauratio hujus curiae parochialis et primo die 18va januarii anni 1841. eandem inhabitare coepit parochus illius temporis. (6. srpnja 1840. započela temeljita restauracija župnog stana i 18. siječnja 1841. mogao se župnik u stan useliti).

Anno 1841. die 4ta januarii repentinus torreno, nunquam taliter auditur, locum hunc aggressus fuerat et magnum detrimentum tum caesareo regiis tum privatis hominum domibus intulerat. (4. siječnja 1841. iznenadila je ovo mjesto nagla bujica, kakve dosad nije bilo, i nanijela veliku štetu državnim i privatnim kućama).

Na idućoj strani zapisao je isti župnik opet hrvatski:

Leta Gospodinova 1845. u početku miseca augusta dobila jest crkva s⁶th Apostola Filipa i Jakova (koja isto godišće od 29^{ga} junja, budući stara i nevaljana, bijaše posvema zatvorena, niti se je u njoj služba božja činila) dva nova paramenta, to jest: jednoga bele boje, a drugoga za mrtvačku mašu, jednu novu košulju s' pasom. Ova roba bijaše darovana crkvi ovoj od Gospodina tada sričo-zapovidajućeg Regimenta otočkoga oberstara Nikole Maštrovića, rodom Dalmatinca, koji otišavši u Beč za cio svoj regiment kod dobročinitelja bečkih mnogo robe isprosio, i kakono dobri skrbitelj svakoj crkvi,

kojoj što god potribno bijaše, u slavnomu Regimentu svomu razdili, komu vikovita hvala i uspomena neka bude!

Zanimljiv je zapis župnika u Starigradu, koji ilustrira odnos koji je vladao između njega i njegovih župljana. Na unutrašnjoj strani korica zapisano je:

Care successor!

Dolnji Kladjanov i ovde iz Porta čuvaj se ko zmiје, jer su ti podmukli lisci, naopaki i pogibeljni, ne opći š njima, za hasan ti ne budu nikad van na škodu; gornji su ti ljudi svi dobri i pošteni, vidi biliške (adnotacije) u dvim stališam od dušah, pak ćeš se osvidočiti da je potpunoma istinu govorio i piso

Gašpar Jerko
župnik

Odmah dalje stoji zapisano:

Godine 1852. i 1853. bilo je otrovano grozdje i loze. tako da još miseca lipnja o Ivanjoj pao bi kao jedan lug na ona sitna zrnca od grozdja, kad bi se stoprom ozrnilo, i onako bi do trgadbe ostalo ali otpalo da o trgadbi narodu u Starigradu, Kladi, Jablancu etc. i u ostalom Primorju malo ili ništa vina ne bi, loza pako ostala bi sva crna i na pečate crne.

Jerko, župnik

Isto kao gori nadalje bi god. 1854. i 1855.

Ivan Krst. Žanić, upravitelj.

Isto kako gori bi nadalje i god. 1856, 1857, 1858, 1859. najgore, jer je bila strahovita sunčena žega, i ni dva miseca daždjilo.

Župnik Casparus Jerko

1860. hvala milosrđu božanstvenom loza je potpunoma ozdravila, tako da nikad ne bi reko čovik da je bila na lozam bolest, proti kojoj pomoći nejma van desnica božja nju je digla. Stare loze su se od bolesti sve do jedne utrle, a mlade su ostale. Jerko, župnik.

Iz najstarijih matica saznajemo da se seoski glavlar ili starješina nazivao knez, a njegova žena kneginja (: 17. augusta 1695. priminu knez Pere Sodić; 5. marča 1700. priminu divičica Ilije Vukelića, kneževa sina; 21. decembra 1701. priminu pokojni knez Ilija Vukelić; 25. aprila 1723. kerstih Marka, sina Dujma Katalinića i njegove žene Stoje, kum bi Jandrij Vukelić aliter Knežević, kuma stara knjeginja Anica, udova pokojnoga kneza Nikole Vukelića, itd. itd.).

Pored kneza kao seoskog glavara bio je i sudac koji je rješavao sitnije sporove i vršio vjerojatno funkcije današnjeg mirovnog suca (: 17. februara 1721. kerstih Ivana, sina Matičića Mladoga i njegove žene Ursule, kum knez Anton Fručić, a kuma Mande, žena sudca Petra Sodića; 23. marča 1721. kerstih Mariju, kćer kneza Pavla Vukelića i njegove žene Kate, kum knez Anton Fručić, a kuma Ružica, žena sudca Ivana Anića; 14. febrara 1723. kerstil sam Mandalenu, kćer Tome Sikavice aliter Vukelića, kum sudac Ivan Anić i kuma njegova žena Rožiola).

Najveću važnost starih župskih matica predstavlja patronimička građa koja se u njima nalazi. Najstarije matice župe Sv. Juraj počinju s god. 1695. Možda je te godine ili koju godinu prije i osnovana župa u Sv. Jurju, koja je tada privremeno obuhvaćala čitavo područje od Sv. Jurja do Jablanca. Župnik koji 1695. vodi matice u Sv. Jurju zove se Ivan Vukelić, i on se potpisuje kao župnik svetojurski ili svetojurački i kao župnik jablanski kad vrši svoju župničku funkciju u Jablancu (: 17. augusta 1695 priminu knez Pere Sodić od Senja, od mene popa Ivana Vukelića, plovana jablanskoga bi pokopan pri crikvi Svetoga Mikule ovdje u Jablancu). Kasnije u toku 18. st. kad se povećao broj stanovnika, prirodnim priraštajem ili doseljenjem, osnovane su i nove, samostalne župe u Krasnu, Lukovu, Starigradu i Jablancu. Tada su u tim selima kao sjedištu župa podignute i crkve.

Ako je taj kraj, kao što smo vidjeli iz ranijeg izlaganja, naseljen u drugoj polovici 17. st., onda najstarije matice, kojima raspolažemo, donose prezimena novih doseljenika ili prve generacije tih doseljenika. Navodimo ovdje abecednim redom prezimena do kraja 18. st. kako se nalaze zapisana u najstarijim maticama: Anić Ažić, (Ažijić, Adžić), Babić, Bačić (i Bačić), Balen, Ban, Baričević, Benković, Bevanda i Bevandić, Bilen, Biondić (Bijondić, Biundić i Bijundić), Blagdan, Blagdanić i Blagdanović, Blažičević, Borovac, Bralić, Brkljača i Brkljačić, Bukovac, Bulj i Buljević, Butorac, Butković, Crnković, Cerovac, Cvitković, Čačić (i Čačić), Čačković, Culjat, Čuk i Čuković, Davinić, Demeli, Dešić, Devčić, Došen, Dragančić, Dragičević i (Dragičević), Dujmić, Dujmčinović, Dundović, Ferković, Frulić, Galović, Glavaš i Glavašević, Golac i Golčević, Grbac i Grpčević (Grbčević), Grižanac, Grubišić, Gržeta i Gržetić, Gucić, Hrastina i Rastina, Heljmen (Helymen), Hreljanović, Ilijašev i Ilijašević, Istrijanin, Jablančanin, Jerković, Jovanović, Jurčić, Jureković, Jurjević, Juršić, Kalanj, Kamenar, Katalinić, Katić, Kirin, Kirinov i Kirinović, Kopriva, Kovač, Kranjac, Kranjčić, Krmpotić, Kuzmanić, Lasić, Legac i Lekčević (Legčević), Lemić, Lenac, Leo (jedanput zapisano: kćer Marka Lehea), Lergić, Lopac, Lucić, Lukanović, Lužnjak i Lužnjaković, Homolić, Magašić, Majer, Malinar, Malinarić, Mandekić, Maras, Marasov i Marasović, Margeta, Margita, Margetić i Margitić, Marelja i Marelić, Marinac, Marković, Marošević, Martinić, Mataja, Mataić (zapisano i Matahić), Matešić, Matešinov, Matičić, Matijević, Matulan, Mesin, Mesinov, Mesinović, Mihaljević, Mikuličić, Milić, Milinović, Milinković, Milošević, Mišić, Miškulin i Miškulinović, Modrić, Modrušić, Mrkonjić, Mršić, Nekić, Nigovan i Njegovan, Nikoličić, Osmokruh, Osmokruhović, Osmokrović, Pajdaš, Pastuović, Paškvan, Pavičić, Perat, i Peratović, Petrović, Pohmajević, Polić, Popović, Prpić, Puntar i Puntarović, Relja (Hrelja) i Reljac, Robić, Rogić, Rončević (Hrončević), Rožanić, Rukavina, Rupčić, Samaržija, Samaržić i Samaržijić, Savić, Savtić, Senjanin, Skorup i Skorupović, Smokrović, Smolčić, Sodić, Stanišić, Starčević, Sternić, Stipanović, Sumić, Šapeta i Šaketić, Šegota, Šikavica i Šikavičić, Šilović, Šimunović, Škomerža i Škomeržić, Škrgata i Škrgatić, Špalj, Štokić, Tomaić, Tomić, Tomišić, Tomljenović, Tončić, Trinajstić, Turina, Turinić i Turinović, Ugarković, Ugrinčić, Valerija, Valković, Varović, Veljac, Veljačić, Vlanić i Vlahinjić, Vicić, Vrban i Vrbanović, Vukelić, Vukušić, Žagar i Žager, Žarković, Županović, Žuvičić.

Dok je lično ili individualno ime, sa gledišta filološke i semantičke analize, podvrgnuto raznim promjenama (koje se u gramatikama nazivaju deminutivi, hipokoristici i augmentativi) i raznovrsnim skraćenjima i deformacijama, dotle obiteljsko ili patronimičko ime ima stalan ili nepromjenljiv oblik, koji se automatski prenosi s jedne generacije na drugu. U historijskom razvitku onoma-

stičkog sistema ta je pojava od velike važnosti. Ona je posljedica jedne stabilizirane društvene organizacije u kojoj je svaki pojedinac morao biti tačno evidentiran. Taj se sistem javlja potkraj srednjeg i u početku novog vijeka kad je centralizirana država u zapadnoj Evropi htjela usredotočiti svu vlast u jednom središtu i u jednoj osobi. Potreba novačenja vojske, zavođenje obaveznog školovanja, ubiranje poreza, stvaranje gruntovnice i katastra, uređivanje složenih imovinskih odnosa, sve je to imperativno zahtijevalo da svaki član državne zajednice ima stalno ime i prezime koje se samovoljno ne smije mijenjati. Međutim, u zadružnim obiteljskim zajednicama ili zadrugama u kojima su živjeli roditelji s oženjenim sinovima, a takav je bio osnovni oblik obiteljskog života u velebitskom podgorju u vrijeme Vojne krajine, događalo se češće da su dva ili više lica nosila isto ime i prezime. Da se njihov identitet utvrdi, u najstarijim maticama ovoga kraja upotrebljava se često uz obiteljsko ime još i sistem filijacije, tj. imenu i prezimenu se dodaje i posvojni pridjev na -ov, -ev, načinjen od očeva imena kao oznaka pripadnosti. Takovih slučajeva ima mnogo: Ivan Babić Bartulov, Petar Babić Jerkov, Martin Babić Jurišin, Paval Biondić Ivanov, Petar Bijondić Vidov, Juraj Devčić Pavlov, Mate Devčić Petrov, Jure Dragičević Dujmov, Luka Miškulinović Marasov, Vid Modrić Radin, Stipan Rogić Vidin, Jure Vukelić Matešinov itd. Od takvih oznaka stvaraju se nova prezimena na -ić, -ević, -ović, -inović: Mate Babić aliter Jerković, Mate Jerković, Jakov Jerković, Marko Babić aliter Dujminović, Luka Dujminović aliter Babić, Tadija Dujminović, Luka Miškulinović aliter Marasović, Nikola aliter Stojan Miškulinović aliter Nikoličić, Nikola Nikoličić, Jure Vukelić aliter Matešinović, Ilija Vukelić aliter Matešić, Petar Matešić aliter Vukelić, Ilija Vukelić aliter Ilijašević.

Spomenuti način mogla je zamijeniti oznaka mjesta (topički naziv) odakle je tko bio, gdje je stanovao, ili oznaka po narodnosti (etnički naziv), po zanimanju: Jure Grižanac, Jure Istrijanin, Mate Jablančanin, Kate Ledeničkinja, Matija Senjanin, kalafat Ivan Lošinjanin, Vice Puntarka, Petar Lukanović aliter Puntarović, Jakov Kovač, Luka Malinar, Jandrij Vukelić aliter Knežević (otac Nikola bio knez).

Uz obiteljsko ime često se javlja nadimak, koji se katkada prenosi i na ostale članove obitelji i postaje nasljedan. Nadimci mogu imati i takvu snagu da potisnu i sasvim istisnu obiteljsko ime i prime njihovu funkciju. Oni se najčešće daju zbog kakve tjelesne osobine (boje kože, niskog stasa, starosti i sl. ili zbog kakve psihičke, moralne osobine, vjerske i nacionalne pripadnosti itd.), čime se netko razlikuje od ostalih: Ivan Babić rečeni Škrbina, Mihovil Babić Jerkov Škrbinov, Mate Babić aliter Škrbinović, Tome Babić aliter Lužnjak, Mihač Bijondić Stari, Mika Lukanović Stari, Mate Matičić Mladi, Mate Matičić Stari, Jakov Crljeni, Franko Crni (: 14. jenera 1741. priminu od božjega vrmena Anastazija, žena Franka Crnoga), Mate Matičić deto Šare, Jure Blagdan, to jest Jure Miškulinović, Ivan Miškulinović aliter Blagdanović, Šimun Šikavica (vjerojatno zbog sitnoga rasta), Nikola Šikavčić, Ivan Valerija Stari aliter Seper, Ivan Valerija aliter Seperović, Anica Šćulinka (Schiulinka, vjerojatno zbog šćule ili štake), Luka Veljačić alias Bego.

Radi sigurnijeg identiteta navode se i dvostruka obiteljska imena ili prezimena. Jedno od njih bilo je vjerojatno samo u lokalnoj upotrebi ili je označivalo rodbinsku povezanost. Tako čitamo u starijim maticama: Ažić aliter Davinić, Babić aliter Grković, Vicko Benković aliter Popović, Šimun Bevandić aliter Rukavina, Tome Biondić aliter Bečić, Matij Biondić aliter Bečić Šimunov, Ivan

Dragičević aliter Robić, Tome Robić aliter Dragičević, Nikola Lergić alias Nekić, Ivan Mišić aliter Šaketić (i danas postoji nadimak Miš i Šaketić), Ivan Sumić aliter Pohmajević, Matij Vukelić aliter Stanišić, Juraj Vukušić aliter Stanišić, Vukušić aliter Milinković.

Da onomastički sistem u 17. i u prvoj polovici 18. st. nije bio u ovom kraju sasvim utvrđen, najbolje se vidi iz matičnih zapisa u kojima se ista prezimena zapisuju u dvostrukom obliku, od kojih je kasnije jedan postao stalan i nasljedan. Tako se za ista lica bilježi Bevanda i Bevandić (danas samo Bevandić), Biondić i Bijundić, Bulj i Buljević (danas samo Buljević), Glavaš i Glavašević (danas samo Glavaš), Golac i Golčević (danas samo Golac), Legac i Lekčević (danas samo Legac), Lenac i Linac (danas samo Lenac), Marelja i Marelić (danas samo Marelić), Margeta i Margita i Margitić (danas samo Margeta), Mataja i Mataić (Matahić), Miškulin i Miškulinović (danas samo Miškulin), Nigovan i Njegovan (danas samo Njegovan), Osmokruh, Osmokruhović, Osmokrović i Smokrović (danas samo Smokrović), Perat i Peratović, Skorup i Skorupović (danas samo Skorup), Samaržija, Samaržić i Samaržijć (danas samo Samaržija), Škomerža i Škomeržić (danas samo Škomerža), Škrgata i Škrgatić (danas samo Škrgatić), Turina, Turinić i Turinović (danas samo Turina), Vrban i Vrbanović (danas samo Vrban).

Toj dvostrukosti i kolebljivosti u bilježenju obiteljskih imena učinile su kraj u drugoj polovici 18. st. vojne vlasti, jer je administracija Vojne krajine morala voditi tačnu evidenciju o svakoj graničarskoj obitelji i o svakom članu obitelji. Jedna zapovijest Generalata u Karlovcu od 14. siječnja 1751. zabranjuje upotrebu nadimaka. U istoj naredbi traži se čak da se uobičajena hrvatska imena (die üblichen kroatischen Namen) moraju pisati njemački, npr. Wolfgang mjesto Vuk itd.¹ Da se ta naredba i provodila, svjedoče nam neki zapisi: Miko Lukanović i njegova žena Volkfanga; Volkfanga Vickić; kum bi Dujam Golac, a kuma Volkfanga, žena Mate Matičića; 30. augusta 1855. od tisike priminu Henrik Rogić, kuć. br. 25 iz Biljevina itd.

Na osnovu svega što je dosad rečeno, među stanovnicima velebitskog ili senjskog podgorja mogu se utvrditi, s obzirom na podrijetlo, na vrijeme kad su se doselili i na krajeve odakle su se doselili, tri osnovna sloja ili struje.

Najstariji i najbrojniji sloj stanovnika pripada onim doseljenicima koji su u toku 17. st. došli u ovaj kraj kad su ga njegovi raniji stanovnici bili napustili zbog opasnosti od turskih pljačkaških upada. Ti su doseljenici došli ovamo u više navrata, i to ili izravno iz sjeverne Dalmacije, sa područja bivših općina Nin, Biograd i Benkovac, ili su se postepeno i pojedinačno spuštali iz planinskih naselja Liča, Sv. Jakova, Krmpota, Krivog Puta i Veljuna, gdje su se bili najprije naselili u prvoj polovici 17. st. Oni danas sebe nazivaju Bunjevci i njihovi su potomci današnji: Anići, Ažići, Babići, Bačići (Bačići), Baleni, Baričevići, Bevandići, Bileni, Borovci, Bralići, Brkljače, Buljevići, Butorci, Čuljati, Čačići (pišu se Čaćići), Čukovići, Devčići, Došeni, Dragičevići (zovu ih i Dragičevići), Dundovići, Jerkovići, Jovanovići, Jurčići, Jurjevići,² Katalinići, Katići, Krmpotići, Lemići, Lucići, Mandekići, Marasovići, Margete, Marinci, Markovići, Matijevići, Mihaljevići, Miloševići, Miškulini, Modrići, Mršići, Nekići, Nigovani i Njegovani, Petrovići, Prpići, Rogići, Rukavine, Rončevići, Samaržije, Savići, Skorupi, Smokrovići, Stipanovići, Šimunovići, Štokići, Tadići, Tički, Tomljenovići (i Tomljanovići), Ugarkovići, Valerije, Vukelići, Vukušići, Zarkovići, Županovići.

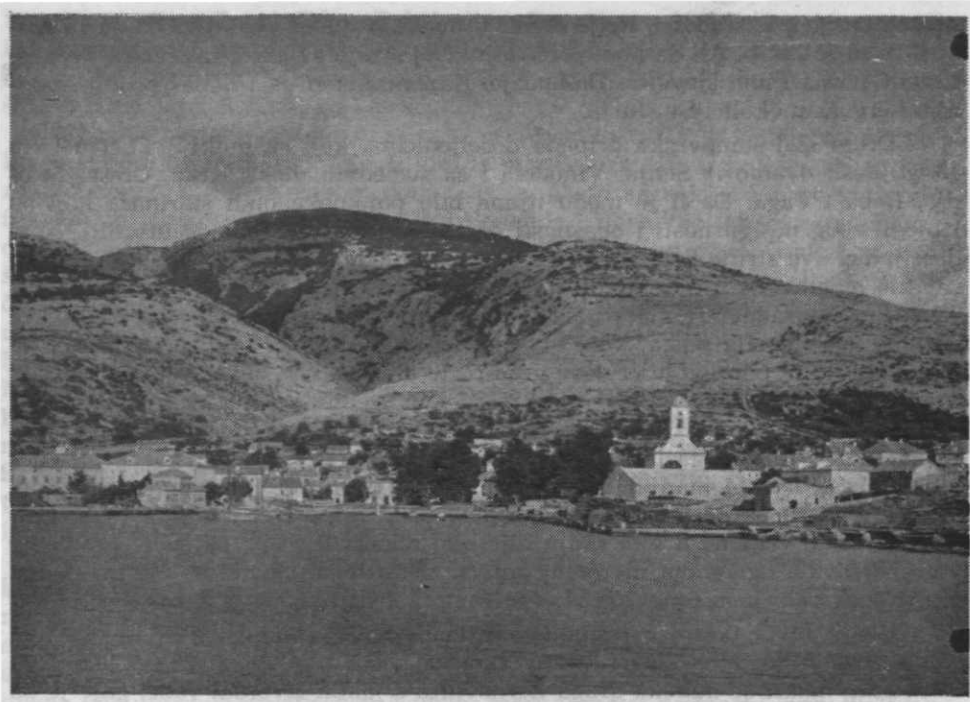
Gotovo sva ta prezimena nalaze se i danas u naseljima spomenutih triju općina u sjev. Dalmaciji, sa čijeg su se područja u toku 17. st. doselili. Blagda-

novići, Lergići, Pastuović, Relje danas u ovom kraju ne postoje. Oni su ili izumrli ili su se iselili. Ali da i oni pripadaju ovoj struji, svjedoči raširenost tih prezimena u naseljima sjeverne Dalmacije. Napominjemo da i danas postoji topnim Lerguša u okolici Sv. Jurja.

Drugi sloj stanovnika pripada doseljenicima koji su potkraj 17. i u toku 18. st. došli ovamo iz Senja, Vinodola i sa susjednih otoka Krka, Cresa, Lošinja, Raba i Paga. Da li je među njima bilo potomaka onih starinaca koji su izbjegli zbog nesigurnosti i opasnosti od turskih upada, teško je utvrditi. Novi doseljenici ove struje dolazili su postepeno i pojedinačno, a privlačila ih je vjerojatno mogućnost zarade među novim bunjevačkim stočarima i ratarima, blizina šume i građevnog materijala i lična sigurnost. Spomenuli smo da su sva obalska naselja bila pusta, kuće starinačkog stanovništva bile su porušene, pa je trebalo stare popravljati i nove graditi. Iz mnogih naredaba vojnih vlasti saznajemo da su se u Sv. Jurju i Jablancu kao središtima kompanija podigle u toku 18. st. nove kuće za stanove oficira i službenika, zgrade za vojničke kancelarije, za škole, magazini za drvo (Holzdepot), crkve. Materijala za pravljenje čamaca, većih i manjih baraka pružale su dovoljno šume u neposrednom zaleđu, a da su barke bile neophodno potrebne, nužno treba zaključiti iz okolnosti što u to vrijeme u tom kraju nije bilo nikakvih cesta, pa su se prometne veze održavale uglavnom morskim putem. Osim toga, ribarstvo kao privredna grana iziskivala je također pravljenje čamaca i baraka.

U Sv. Jurju postojao je na samoj obali mlin na vodu, pa se to mjesto i danas zove Mlinica. S južne strane samoga sela, u udaljenosti otprilike dva kilometra, nalazi se duboka draga Žernovnica s jakim izvorom vode, gdje je od starine bila vodenica, koja i danas radi. Zbog toga je ta draga i dobila ime Žernovnica, a u narodu pored tog imena upotrebljava se i ime Malin i Malinica. Potreba dakle za majstorima (meštrima) i svakovrsnim zanatlijama (stolarima, zidarima, kovačima, mlinarima, kalafatima i sl.) bila je velika, i oni su mogli doći ovamo u prvom redu iz vinodolskog primorja i sa susjednih otoka.³ To dokazuju i mnogi zapisi u starim maticama iz kojih se vidi porijeklo i zanimanje takvih majstora koji su se stalno sa svojim obiteljima naselili u Sv. Jurju. Navodimo samo nekoliko takvih svjedočanstava: krstih Jandrija, sina meštra Jurine, kum bi Jure kovač (1697), krstih ćer Jure Grižanca (1697), krstih ćer Mihe Baštanina (1701), kuma bi ćer Frane Dujmića od Baške (1701), kum bi Anton Pizolo od Lošinja (1702), kalafat Ivan Lošinjanin (1704), priminu pokojni Vid Lukšić, tkalac iz Rike, ki e dosti služil ovim crikvam (1705), Marko Starčević od Liča (1707), Marko Prpić od plovanije ledeničke (1712), krstih sina meštra Ivana Blažičevića (1715), kum bi meštar Matija Hobar tišjar (1717), kum bi Ivan Jerić od Lopara (1718), Jure Valković aliter Kovač (1721), kum bi Martin Polić od Hriljina (1726), krstih kcer Mariju Antoniju Ivana kamenara (1738), kum bi Jure Šimić od Senja (1741), kuma bi Jelena žena Martina Tončića malinara (1741), kum bi Miko Kožul iz Paga (1742), kuma bi kći Mikule Špalja od Bribira (1743), kum bi dužičar Šimak (1746), Mate Savtić od Bribira (1748).

Da su baš mnogi doseljenici iz vinodolskog primorja dolazili ovamo tražeći zaradu, mogao bi biti i ovaj razlog. Članovi porodice Zrinskih, zahvaljujući svojim velikim imanjima, razvili su bili veliko gospodarstvo i trgovinu uključivši se spretno u tadašnje evropsko tržište. Glavne su im luke bile Bakar sa skladištima soli, kože, tkanina, drva, žita, vina i željezni robe, i Selce blizu Novog Vinodolskog s prometom sušene ribe, maslinova ulja i soli. Poslije pogibije Zrinskih i Frankopana (1670) i zapljene njihovih imanja prekinuta je

Sl. 9. — Pogled na Jurjevo prije rata.

bila sasvim trgovina i gospodarska veza njihovih luka s hrvatskim zaleđem (Encikl. Jugoslavije, IV, str. 51). Mnogi stanovnici iz vinodolskog primorja i sa susjednih otoka ostali su bili tada bez zarade, pa je zaradu trebalo tražiti izvan svoga užeg zavičaja.

Ima još jedan razlog općenite prirode, zajednički svima onima koji u burnim vremenima traže mogućnost zarade. Veliki ratni događaji izazivali su uvijek i velika pomjeranja stanovnika u bližoj ili daljoj okolini ratnih događaja, bilo da oni sudjeluju u ratnim operacijama, bilo da se nadaju koristi od teritorijalnih promjena. Naseljavanje velebitskog podgorja izvršeno je za dugog i velikog Kandijskog rata (1645—1669), u kome je čitava Dalmacija bila izvrgnuta ratnom pustošenju. Slična pomjeranja susjednog stanovništva izazavao je i Veliki turski rat (1683—1687) između Austrije i Turske. Vijesti o porazima turske vojske i o općem rasulu turske vlasti u Lici privlačile su ne samo nove naseljenike iz sjeverne Dalmacije nego i mnoge pojedince iz bliže i dalje okoline da sudjeluju u borbi i da tako steknu pravo na sudjelovanje u podjeli osvojenog zemljišta. Ujedinjene bunjevačke grupe tjeraju tako 1685. Turke s karlobaškog teritorija, osvajaju Konjsko, Oštarije, prelaze u Liku, osvajaju Brušane, Rizvanušu, Smiljan, Bužin i Trnovac. U tim grupama koje predvode Jerko Rukavina i Dujam Kovačević, pored novodoseljenih Bunjevaca, ima otočana i Vinodolaca. Tako su došli ovamo Mažurani, Smojveri, Špalji, Rupčići.⁴

Tom drugom sloju stanovnika pripadaju današnji rodovi Benkovići, Biondići, Blažičevići (iz Vinodola), Butkovići (iz Ledenica kod Novoga), Dešići

(od Novoga), Golci (iz Crikvenice i okolice), Grpci (od Hreljina), Gržete (od Dobrinja na Krku), Grubišići (od Hreljina, danas ih ima u selu Dolu kod Križišća), Hreljanovići (iz Senja), Kirini (od Novoga), Lenci, Lopci (zabilježeni u Bribiru 1484), Lukanovići (iz okolice Rijeke), Martinići, Matiđići, Pohmajevići (iz Bribira gdje ih i danas ima), Popovići (vjerojatno iz Istre), Rupčići (iz Senja) Smojveri (iz Bribira gdje ih i danas ima), Šegote (u najstarijem popismu bratovština sv. Krištofora u Rabu spominje se u 15. st. obitelj Segota),⁵ Škomerže (iz Crikvenice), Škrgatići (iz Grobnika), Turine (iz Hreljina i okolice; isp. kod Bakarca Turinsko selo), Valkovići i Veljačići (vjerojatno sa Krka).

Treći sloj stanovnika pripada onima koji su u sjedišta kompanija dolazili po potrebi službe, zadržavali se ovdje duže ili kraće vrijeme i zatim odlazili. To su bili oficiri, podoficiri, agenti i manipulanti u vojnom skladištu drva, financijski službenici koji su ubirali razne pristojbe od uvezene robe, jer su Sv. Juraj i Jablanac bili vojničke luke na graničnom sektoru i sva roba koja se uvozila potpadala je pod carinu, zatim učitelji, župnici, kapelani, trgovci drvom kad je Vojna krajina prestala eksploatirati velebitske šume u vlastitoj režiji, općinski, državni i privatni službenici poslije razvojačenja Vojne krajine. Neki su od njih osnovali ovdje svoje obitelji i trajno se nastanili. Spominjemo samo neke od doseljenika koji su ovamo došli u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. st. To su bili obitelji Pajdaš (prvi put se javljaju u matricama 11. februara 1759; baptisatus fecit Matthäus, filius Simonis et Luciae jugalium Pajdaš levantibus Simone Kirin et Mathia Segnanin), Vidmar (: 18. IV 1849 krstih Juru, sina arendatora Mate Vidmara, vernika plovanije kosinjske),

Sl. 10. — Senjsko Lukovo s uvalom i Piškulja vrhom (Foto: Dr J. Poljak)

Babnig (: 17 veljače 1850 krstih Ivana, sina zakonitoga krojača Ivana Babniga i njegove žene Vincence rođ. Nanizini) itd.

U primorskim naseljima, naročito u Jurjevu i Jablancu, izmiješali su se pripadnici svih struja i među njima je prestala svaka razlika. U planinskim naseljima i nije bilo nikakvih novih doseljenika i današnji stanovnici tih naselja uglavnom su potomci one prve migracione struje.

V

Suvremeno stanje. Poslije razvojačenja Vojne krajine 1881. život je u naseljima velebitskog podgorja tekao bez većih promjena i dalje. Stanovnici planinskih naselja, uz poljoprivredu i stočarenje, bavili su se šumskim radom ili prijevozom ogrjevnog i tehničkog drva iz šume do mora, jer se od oskudne poljoprivrede i sitnog stočarenja nije moglo živjeti. U naseljima uz more živjelo se uglavnom od mora, tj. veliki dio naročito mlađih ljudi bili su mornari na brodovima i parobrodima i lučki radnici na skladištu drva ili su tovarili drvo u brodove domaće i strane.

Broj stanovnika na čitavom tom području nalazi se do 1910. u stalnom slabom porastu. Poslije toga broj stanovnika počinje opadati, a to opadanje uzima maha naročito poslije drugog svjetskog rata. Pored iseljavanja pred prvi svjetski rat u prekomorske zemlje, veliko značenje ima i domaća kolonizacija. Muška radna snaga u potrazi za povremenom zaradom odlazi ili u Slavoniju ili u gradove Senj, Rijeku, Zagreb. To je iseljavanje pojačano poslije drugog svjetskog rata kad narodne vlasti pomažu kolonizaciju u Istri. Uopće onaj proces koji se osjeća svuda u svijetu, dolazi i ovdje do izražaja. Grad i rad u tvornicama imaju veliku privlačnu moć i priliv seoskog stanovništva u gradove postaje opća pojava.

Tradicionalno, uglavnom na stočarstvu osnovano gospodarstvo u planinskim naseljima izgubilo je danas svoje značenje i mlađa generacija mijenja sasvim svoj način života. Ta je promjena izazvana ne samo niskom produktivnošću primitivnog gospodarstva, nego i izmjenom posjedovnih odnosa. Šume i najveći dio pašnjaka kao opća narodna svojina podvrgnuti su racionalnom upravljanju, koje je u suprotnosti s neracionalnim sitnim stočarenjem u naslijeđenom patrijarhalnom obliku. Zabrana držanja koza 1955. još je više ubrzala taj razvitak. Želja za boljim životom i višim standardom u suprotnosti je sa patrijarhalnim nerazvijenim gospodarstvom. Školovanje djece, blizina liječnika specijaliste i bolnice, brzi saobraćaj, razne komunalne prednosti grada, kulturno-zabavni život, sve to ima veliko i privlačno značenje i za stanovnika ovog pasivnog kraja. Mlađi naraštaj, muški i ženski, traži stoga zaposlenje u gradu. Od naših gradova na prvo mjesto dolazi Rijeka, koja se tako brzo i snažno razvija kao naša najveća trgovačka luka i kao industrijski centar, pa pruža velike i razne mogućnosti za zaposlenje i zaradu. Kako koji novi tvornički dimnjak u Rijeci zadimi, poveća se broj onih koji bez velikog razmišljanja napuštaju svoja ognjišta i sele. Poslije kraćeg vremena oni se stalno naseljuju ili u Rijeci ili u neposrednoj okolici i dovode k sebi roditelje i srodnike.

Posljedica je toga da se u mnogim naseljima uz more, a naročito u onim udaljenijima od mora, nailazi na napuštene kuće, porušene kamene ograde oko nekadašnjih vrtova, u kojima sada šikara uzima maha. Ako uzmemo 1910. godinu kao graničnu godinu kad je broj stanovnika u ovom području bio naj-

veći, a 1953. kao godinu kada je zabilježen najmanji broj stanovnika, tada vidimo da se u četrdeset i tri posljednje godine broj stanovnika u velebitskom podgorju smanjio za 60%. Izuzetak od toga su dva obalska naselja Jurjevo i Jablanac. Broj njihovih stanovnika nije se smanjio, nego je čak u malom porastu, jer su iz okolnih naselja primili nove stanovnike. To je posljedica nekoliko većih radova u tim mjestima ili u njihovoj neposrednoj blizini. Tako je sagrađen veliki i moderni motel u Jablancu, žicara i pilana u Stinici, a sad je u gradnji Hidrocentrala Senj. Za potrebe Hidrocentrale izgrađena su u neposrednoj blizini Jurjeva čitava nova naselja za smještaj i prehranu radnika, a samo Jurjevo dobilo je stalnu električnu struju i vodovod. Osim toga konjunkturna eksploatacija velebitskih šuma, koja je skoncentrirana u Jurjevu i Stinici kod Jablanca, privukla je ovamo veći broj lučkih radnika.

U posljednje vrijeme turizam i u ovom kraju utvara velike mogućnosti za zaradu. To se osjeća i u Jurjevu i u Jablancu. U Jurjevu je tako u nekoliko godina izgrađeno više novih kuća koje se i po izgledu i po razmještaju stambenih prostorija razlikuju od prijašnjih kuća, a Jablanac je vezan u turističkoj sezoni s nekoliko svakodnevnih motornih pruga sa Rabom, jednim od najjačih turističkih centara sjevernog Jadrana, pa se tako obnavlja ona historijska ekonomska povezanost između ta dva mjesta.

Mogućnost zarade na spomenutim radovima usporila je bila malo seobu stanovnika iz ovog pasivnog kraja, ali ona u posljednje vrijeme uzima opet maha. Najnoviji podaci koje sam dobio u Mjesnom uredu Jurjevo najbolje to potvrđuju. Tako na matičnom području Klada od 1. I 1959. do 20. VIII 1964. bilo je 20 smrtnih slučajeva, 5 vjenčanja i 6 rođenih, na matičnom području Starigrad 13 smrtnih slučajeva, 6 vjenčanja i 7 rođenih. Tabela iseljavanja sa područja Mjesnog ureda Jurjevo, kome pripada najveći broj malih naselja u okolici, u posljednjih deset godina (od 1954. do 20. VIII 1964.) izgleda ovako:

1954. iselilo se	69 stanovnika	1960. iselilo se	49 stanovnika
1955. „ „	55 „	1962. „ „	77 „
1956. „ „	36 „	1963. „ „	100 „
1957. „ „	40 „	1964. (do 20. VIII)	
1958. „ „	93 „	iselilo se	60 stanovnika
1959. „ „	85 „	Ukupno	699 stanovnika

Ako se taj broj iseljenih stanovnika usporedi sa brojem stanovnika na području Mjesnog odbora Jurjevo prema posljednjem popisu 1961. godine, onda se vidi da je to trećina čitavog stanovništva. U posljednjih pet godina iselilo se npr. sedam domaćinstava (prosječni broj članova 4—6) samo u Matulje kod Rijeke.

Promjene u gospodarskoj strukturi toga kraja snažno se odražavaju i u svim ostalim životnim aktivnostima i manifestacijama. Domaća izrada obuće i odjeće potpuno je napuštena i zamijenjena tvorničkim, hrana je postala bolja i raznovrsnija, stari običaji se napuštaju. Izvoz iz šume je potpuno mehaniziran i vrši se pomoću kamiona i pomoću žicare u Stinici. Nekadašnje kiriranje šumskog materijala volovskim kolima sasvim je prestalo. Posljedica je toga da je u planinskim naseljima nestalo kola i stoke za vuču, a zato se naglo širi novo šofersko i mehaničarsko zanimanje, jer to traži sve veći broj kamiona koji svakodnevno prevoze drvo iz šume na more. I u jeziku toga kraja, tipičnoj štokavskoj ikavštini s novom akcentuacijom, osjećaju se promjene. Novi oblici fizičkog rada donose nove riječi i nove nazive, jer je jezik stalan pratilac svih promjena u društvenom zbivanju.

BILJESKE II

¹ Nedaleko od Krasna, u Lomskoj dublji, usred jelove šume nalazi se živac kamen, otprilike 5 m visok i 7 m širok, ispod koga se nalazi izvor žive vode koju narod danas zove Begovača. Na tom kamenu nalazi se latinski natpis, koji je u narodu poznat pod imenom »Pisani kamen«. Pokojni profesor zagrebačkog sveučilišta i arheolog Brunšmid pročitao je i objasnio taj natpis koji u prijevodu glasi: Po dogovoru ovo je međa između Ortoplina i Parentina. Pristup do žive vode Ortoplincima je dopušten. Prema tumačenju profesora Brunšmida natpis sadržava sporazum o upotrebi vode između ilirskih plemena Parentinaca i Ortoplinaca. Parentinci su živjeli oko današnjeg Kosinja i Perušica i na njihovom se zemljištu nalazila voda, a Ortoplinci su zauzimali prostor zapadno od vode sve do mora, gdje se nalazio njihov glavni grad Ortupla ili Ortopula (Vjesnik Hrv. arh. društva, III, 174—176).

² Vjesnik Hrv. arh. društva V, 53—59.

³ Stanojević S., Narodna enciklopedija, IV, 572.

⁴ Vjesnik Hrv. arh. društva, 3, 171 i 4, 181—184.

⁵ Ibidem, 3, 177.

⁶ Vjesnik Hrv. arh. društva VI, 4.

⁷ Surmin, Hrv. spom. 385.

⁸ Stanojević S., o. c., IV, 572.

⁹ F. Bach, Oöcherer Regiments-Geschichte, I, 25.

¹⁰ Cod. dipl. III, 175.

¹¹ Klakč, Vjesnik Hrv. arh. društva 3, 17.

¹² Surmin, Hrv. spom. 372.

¹³ Cod. dipl. II, 160.

¹⁴ Cod. dipl. 4, 472/3.

¹⁵ Vjesnik Hrv. arh. društva V, 59.

¹⁶ Statut grada Senja, Arhiv za povj. Jugosl. III, 168.

¹⁷ Ibidem, str. 169.

¹⁸ Monumenta historicoiuridica, VI, 132 i 133; Lopašić, Bihać i Bih. krajina 295; Surmin, o. c. 132.

¹⁹ Starine JAZU, V, 195.

²⁰ S. Ljubić, Lasune VII, 235, VIII, 104.

²¹ Hrv. kulturni spomenici, Senj, izd. JAZU, str. 17 i 19.

²² K. Horvat, Mon. hist. Uscocch. illustr. I, str. 56.

²³ S. Pavičić, Grada za naselja Lake i Krbave, izd. JAZU, str. 112.

²⁴ Arhiv za pov. Jugosl. VIII, 196.

²⁵ R. Lopašić, Spom. Hrv. krajine 2, 242.

²⁶ R. Horvat, Lake i Krbava I, 30 i 31.

²⁷ Starine 9, 194—197.

²⁸ Sladović, Povijest biskupija senjske i modruške, str. 275.

²⁹ S. Ljubić, Commissiones et Relationes Venete tom. II, 258—259.

³⁰ V. Rogić, Geografski glasnik XX (1958), str. 85.

³¹ R. Lopašić, Spomenici Hrv. krajine II, 211.

³² R. Lopašić, Op. c. II, 213.

³³ E. Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, Zagreb 1915, str. 8 i 9.

³⁴ Naselja i poreklo stanovništva, knj. XVI, str. 70 (izd. SANU).

³⁵ A. Sertonacco, Frammenti istorici della guerra in Dalmazia, Venezia 1649.

³⁶ Istraga je utvrdila da je senjski kapetan Herberstein bio kriv pa je zbog toga bio i kažnjen. Lopašić, Spom. Hrv. krajine 2, 222 (u bilješci).

³⁷ Naselja i poreklo stanovništva, knj. XVI, 126 i 128 (izd. SANU).

³⁸ R. Lopašić, o. c. 2, 290; Naselja i poreklo, str. 131.

³⁹ R. Lopašić, o. c. III, 50.

⁴⁰ R. Lopašić, o. c. III, 192.

BILJESKE III

¹ F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, I, 502.

² F. Bach, Oöcherer Regiments-Geschichte, I, 29.

³ Ibidem, I, 30.

⁴ Ibidem, I, 31.

⁵ Ibidem, I, 54.

⁶ Ibidem, I, 56.

⁷ Ibidem, I, 6.

⁸ Ibidem, I, 33.

⁹ Ibidem, I, 32.

¹⁰ Ibidem, I, 49.

¹¹ Ibidem, I, 63.

¹² Ibidem, I, 118.

¹³ Ibidem, I, 119.

¹⁴ Ibidem, I, 27.

¹⁵ Ibidem, I, 55.

¹⁶ Ibidem, I, 53.

¹⁷ Ibidem, II, 166.

¹⁸ Ibidem, I, 69.

¹⁹ Ibidem, II, 160.

²⁰ Ibidem, I, 32.

²¹ Ibidem, I, 36.

²² Ibidem, I, 68.

²³ Ibidem, II, 166.

²⁴ F. Vaniček, o. c. II, 653—4.

- ²⁵ F. Bach, o. c. I, 138.
²⁶ F. Bach, o. c. I, 138.
²⁷ Ibidem, I, 139.
²⁸ Ibidem, I, 57.
²⁹ Ibidem, I, 33.
³⁰ F. Vaniček, o. c. II, 601—604.
³¹ Ibidem, II, 617—619.
³² Ibidem, II, 621.
³³ Ibidem, II, 626.
³⁴ F. Bach, o. c. I, 58.
³⁵ Ibidem, I, 63.
³⁶ Ibidem, I, 70.
³⁷ Ibidem, II, 321.
³⁸ Ibidem, I, 138.
³⁹ Ibidem, I, 140.
⁴⁰ Ibidem, II, 318.
⁴¹ Ibidem, II, 309-10.
⁴² Ibidem, II, 121—125.

⁴³ Župna crkva sv. Jurja postojala je i 1695, kako se vidi iz sačuvanih matica, koje je vodio tadašnji župnik Ivan Vukelić. Prema Klaiću u Sv. Jurju se spominje »ecclesia sancti Georgii« već 1184, po čemu je selo i dobilo ime. Je li to ista crkva ili su to bile dvije crkve i gdje su se one nalazile, ne zna se. Vjerojatno je crkva koja se spominje u najstarijim maticama bila na istome mjestu gdje je podignuta sadašnja crkva. Zanimljiv je u tom pogledu zapis u matici umrlih iz 1759. godine: Na 17. maja priminu Jandrij Vukelić, starac od 60 let, i bi pokopan u kapeli Vukelić zad oltara Majke Božje od Rozarja crkve Abbatialske s. Jurja.

⁴⁴ O staroj crkvi sv. Nikole isp. str. 11 i 12.

⁴⁵ Ibidem, II, 307—309.

BILJESKE IV

¹ F. Bach, o. c. I, 12.

² Među Jurčićima u Prizni postoji tradicija da su se u davno vrijeme doselili iz Bosne i da su se zvali Jurjevići. Njihov je predak i Josip Jurjević-Jurčić de Tuol (prema Tulsčkim gredama u Velebitu), rođen 1785. u Jablancu, doktor prava i profesor na Pravnoj akademiji u Zagrebu (1811—1834), odakle je prešao za sveučilišnog profesora u Budim-Peštu. Osnivač je bio obiteljske zadužbine, iz koje se do svršetka prvog svjetskog rata školovalo nekoliko generacija Jurčića iz Prizne (Znameniti i zaslužni Hrvati 925—1925, Zagreb, str. 124).

³ Zanimljiva je činjenica da su njihovi potomci sačuvali tu sklonost i da su i danas nosioci stolarske, zidarske i ribarske radinosti u Sv. Jurju.

⁴ V. Rogić, Geografski Glasnik XX, Zagreb 1958, 89—90.

⁵ L. Martić, Naselja i poreklo stanovništva (Srpski etnografski zbornik) knj. 23, str. 312.

Zusammenfassung
DIE BESIEDELUNG DES KÜSTENABHANGES DES VELEBITGEBIRGES
DURCH GESCHICHTE

von Pavle Rogić

Die Abhandlung besteht aus fünf Kapiteln. Im ersten (p. 1—6) wird die geographische Lage mit aller Charakteristik des Klimas und der Fauna dieser Gegend beschrieben. Wassernot und Mangel der fruchtbaren Ackererde beanspruchten äussersten Fleiss und Ausdauer der Einwohner. Kleine Dörfer und Ansiedlungen sind 1—5 km voneinander entfernt. Das Hauptgewerbe sind Viehzucht und Ackerbau, doch das war zuwenig um die Lebensbedürfnisse zu decken. Deshalb mussten kräftige Männer (sehr oft auch Frauen) ausserhalb ihrer Beitzung Erwerb suchen, meistens als Handarbeiter. Das zweite Kapitel (p. 7—22) gibt eine kurze archäologische und historische Übersicht von der ältesten Zeit bis ins 18. Jahrh. Dem Vorhandensein der Wachen-Hirten im Velebit-Gebirge im Mittelalter wird besonderes Augenmerk gegeben. Die Eroberung der Lika und Krbava durch die Türken in der zweiten Hälfte des 16. Jahrh. hatte für die Bewohner dieser Gegenden schwere Folgen. Wegen zeitweiliger türkischer Überfälle mussten die Bewohner ihre Feuerstätten nach und nach verlassen, so dass diese Gegend in der ersten Hälfte des 17. Jahrh. ganz öde und einsam zurückblieb. Die Behörden der Militär-Grenze in Senj und Karlovac versuchen während des 17. Jahrh. in diese verlassenen Gegenden neue Bewohner anzusiedeln. Im Verlauf des 17. und 18. Jahrh. bekommt diese Region eine ganz neue Bevölkerung, deren Nachkommen heute noch allhier leben. Im dritten Kapitel (p. 23—38) wird das Leben der neuen Einwohner zur Zeit der Militär-Grenze beschrieben. Im Gebiet Sv. Juraj (heute Jurjevo) — Jablanac wurden zwei Kompanien formiert, deren eine ihren Sitz in Sv. Juraj, die zweite in Jablanac hatte. Da die ökonomische Lage der Bevölkerung durch die steinige und unfruchtbare Karst-Gegend sehr schwer war, unternahmen die Militärbehörden verschiedene Massnahmen um den Lebensstandard zu heben. Die Militärbehörden fingen im 18. Jahrh. mit der Exploitation der Wälder im Velebit an, deshalb wurden die Häfen von Jablanac, Stinica und Sv. Juraj durch primitive Strassen mit dem bewaldeten Hinterland verbunden. Die Schonung der Wälder ist die Hauptaufgabe der Behörden. In Jablanac und Sv. Juraj als Sitz der Kompanien entstehen Wohnhäuser für Offiziere und Militärbeamten, für Kanzleien und Schulen. Im selben Plan hebt man die Verdienstmöglichkeiten der Bewohner, man führt neue Kulturen ein (Weinstöcke, Oliven- und Mandelbäume, Kartoffel), Veredelung des Viehes (Schafe), Förderung der Bienenzucht, Gewerbe u. s. w. Das vierte Kapitel (p. 39—64) beschreibt die ältesten Tauf- und Ehe-Register in der Pfarre von Sv. Juraj, die in dieser Zeit die ganze Region bis Jablanac umfasste. Auf Grund dieser Register erhält man alle nötigen demographischen Daten über Natalität, Epidemien, Sterblichkeit und Beschäftigungen der Bewohner. Der patronymische Inhalt der Register ist sehr wertvoll. Auf Grund dieser Angaben konstatiert man drei Einwanderungsströmungen vom Ende des 17. bis Anfang des 19. Jahrh. Zu der ältesten Schicht gehören jene Einwanderer, die im Verlauf des 17. Jahrh. aus dem nördlichen Dalmatien kamen; Schicht zur zweiten jene, die im Verlauf des 18. Jahrh. aus Senj, Vinodol und den benachbarten Inseln kamen und die dritte Schicht kam dienstlich vom Militärkommando oder von der Gemeinde berufen und wurde hier sesshaft. Alle Vornamen, die sich in den Registern auf die zwei ersten Schichten beziehen sind in alphabetischer Ordnung aufgezeichnet. Im fünften Kapitel (p. 65—68) wird der gegenwärtige Stand beschrieben. Bis 1910. nimmt die Bevölkerung ständig aber schwach zu und nacher ist sie im Abnehmen begriffen, und das besonders intensiv nach dem zweiten Weltkrieg, seitdem die Behörden die Kolonisation von Istrien befürworten. Die Bergbewohner verlassen scharenweise ihre primitive Behausungen und ziehen meist nach Rijeka und Slavonien. Das beweisen die neuesten statistischen Aufzeichnungen.